STRIP SCHRIFT

Maandblad / Nr. 206 / Losse nummers ƒ6,— / Bfrs. 124

VAN OPPEN: LOMBARD IS NIET SLECHTER DAN ANDERE

OVERGANG STUDIO VANDERSTEEN NAAR DE STANDAARD

KEES DE BOER: STRIPTEKENEN DOE IK VOOR DE LOL

STRIP SCHRIFT

nr. 206 – 20e jaargang, 1986

Uitgegeven door Vonk/Uitgevers B.V. voor Het Stripschap, Nederlands Centrum voor Belangstellenden in Strips, goedgekeurd bij K.B. 30 sept. 1968.

Redaktie: Postbus 4835, 1009 AV Amsterdam (020-939857).
Uitgevers: Vonk/Uitgevers B.V., Postbus 420, 3700 AK Zeist, tel. 03404-52292, telex 70042.
Advertentie-exploitatie: Inlichtingen en tarieven: Bureau Nassau, Jan van Nassaustraat 18, 2596 BT Den Haag, telefoon 070-249500. U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever, Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Klachten over bezorging, adreswijzigingen en inlichtingen over abonnementen uitsluitend via Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Redaktie: Pieter van Oudheusden, Nelleke Lindhout, Baldi Dekker jr., Arco van Os, Hans Pols.

Nieuwsredaktie: Baldi Dekker jr.

Medewerkers: Dick de Boer, Ruud Booms, Donald Stroomberg, Gerard van der Wolf.

Vormgeving: Hans en Ton Frederiks.

Omslag: Mark van Oppen.

Stripschrift is verkrijgbaar:

- via een lidmaatschap/abonnement à *f* 67,50. Postgiro 1513000 of bankrekening 42.11.38.114, beide t.n.v. Het Stripschap te Amsterdam.
- via een abonnement (jan. t/m dec.) à *f* 49,50. (buitenland *f* 59,—.
- via een CJP-abonnement à *f* 42,75.
- losse nummers (ook verkrijgbaar in de boekhandel) à *f* 6,— Dubbele nummers *f* 8,—. Postgiro 209948 t.n.v. 'Stripschrift' te Zeist.

Houders van een CJP-paspoort dienen zich via hun CJP-buro op te geven. Lopende (bestaande) abonnementen kunnen eerst worden omgezet in het komende kalenderjaar. Abonnementen op Stripschrift, opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stripschrift en auteurs.

De verantwoordelijkheid voor de geplaatste artikelen berust bij de auteurs.

ISSN 0165-845X.

Druk: Vonk Zeist.

INHOUD

Lombard is niet slechter dan anderen, ik ken het alleen beter
Jac Drewes in gesprek met Mark van Oppen. / **3**

De overgang van de Studio Vandersteen naar De Standaard
door Har Brok, Rob van Eijck en Baldi Dekker jr. / **8**

Strips & Strips
De boekbesprekingen van Strips & Strips van Ruud Boons en Baldi Dekker jr. en de mening van Jos Wauters. / **18**

Onbekend werk van Uderzo
door Ton van 't Hof. / **14**

Striptekenen doe ik voor de lol
Kees de Boer binnenkort in 'Eppo/Wordt Vervolgd'. Door Baldi Dekker jr. / **21**

Tome en Janry adopteren Robbedoes en Kwabbernoot
geslaagde overname Serie. Door Baldi Dekker jr. / **28**

Nieuws **31**
Boeken in het kort **33**

In gesprek met Mark van Oppen

Lombard is niet slechter dan anderen, ik ken het alleen beter

door Jac Drewes

Half maart 1986 kwam er een eind aan het drieënhalf-jarig hoofdredakteurschap van de nederlandstalige editie van het weekblad *Kuifje* voor Mark van Oppen. Vanaf dat moment is de 32-jarige tekenaar uit Antwerpen uitgever van het stripfonds van de nieuwe stripuitgeverij *Den Gulden Engel*. Mark van Oppen is in nederlandse stripkringen alleen bekend van een album uit 1980 *De vlucht van het paard*, waarvan ik het tekenwerk indertijd in een bespreking veelbelovend noemde. Wat verlaat lijkt Van Oppen ook deze verwachtingen in te gaan lossen. Hij is de belangrijkste kandidaat voor het overnemen van het tekenwerk van de strip *Comanche*, de successtrip van Hermann voor het weekblad *Kuifje*
Over zijn drie en een half jaar bij *Kuifje*, de plannen voor de nieuwe uitgeverij en zijn ontwikkeling als tekenaar sprak ik met Mark van Oppen.

Kun je jezelf aan de lezers van Stripschrift *voorstellen?*
Ik ben geboren in 1953. Als kind verslond ik uiteraard *Suske en Wiske.* Pas toen ik ongeveer twaalf was, ging ik beseffen, dat er ook nog andere strips waren dan die uit de Vandersteen-stal. Al snel ging ik zelf veel tekenen en met ongeveer zestien jaar wilde ik striptekenaar worden. Toch is dat in eerste instantie heel anders gelopen. Ik heb een paar jaar in een meubelzaak gewerkt en ben vervolgens een opleiding tot binnenhuisarchitekt gaan volgen. Er is in die tijd nog wel sprake van geweest, dat ik assistent van Berck zou worden om het vak te leren, maar ook dat is niet doorgegaan. Wel tekende ik veel voor liefhebbersbladen en met name het SF-blad *Orbit* is op een gegeven moment om bijdragen gaan vragen. Dat was in 1978. Al spoedig werd ik gevraagd om ook SF-boeken te gaan illustreren, zodat ik ongewild illustrator dreigde te worden. Het tekenen van strips had duidelijk nog steeds mijn eerste interesse. Met Kees van Toorn van *Orbit* heb ik toen het *New Comic Album Project* opgezet. Het eerste en enige album is *De Vlucht van het Paard* geworden, stripverhalen naar korte verhalen van de amerikaanse SF-auteur Larry Niven. Door mijn bijdragen aan *Orbit* kreeg ik ook opdrachten voor illustratiewerk voor de SF-reeks van Meulenhof. Zo heb ik drie boeken van Jack Vance geïllustreerd en een aantal Fantasybundels. Ook voor de duitse uitgever van SF-literatuur Heyne heb ik tot op de dag van vandaag boeken geïllustreerd. Dat is lang zelfs mijn vaste bron van inkomen geweest.

Maar het striptekenen bleef toch al die tijd het ideaal?
Op de achtergrond wel. *De Vlucht van het Paard* was een wat wild idee, ik heb het in zes weken getekend en het is de vraag of dat een goede weg is om jezelf als tekenaar te presenteren. Ik heb in die tijd ook nog wel korte strips gemaakt voor *Robbedoes* +, onder andere een eerste episode van *Solitaire*.

Hoe ben je vanuit die achtergrond in 1982 hoofdredakteur van de nederlandstalige Kuifje *geworden?*
Gewoon gesolliciteerd. De duitse SF-markt stortte wat in en dat betekende voor mij minder inkomen uit illustratiewerk. Ik was getrouwd en er was een kind op komst, zodat ik vast werk moest hebben. Ik heb gesolliciteerd en ze hebben me genomen.

Hoe was de samenwerking met Jean-Luc Vernal, de officiële hoofdredakteur van de franstalige editie?
Jean-Luc is nu al zeven jaar hoofdredakteur. In feite bemoeit hij zich alleen met de franstalige editie. Hij is verstokt ééntalig, wat de communicatie niet altijd soepel deed verlopen. Binnen de uitgeverij Lombard zijn de franstalige uitgaven veel belangrijker, dan de nederlandstalige. Dat geldt voor de albums, maar wordt ook doorgetrokken naar het weekblad. Toch is de nederlandstalige oplage groter dan de franstalige, respectievelijk ±80.000 en ±70.000. De samenwerking beperkte zich eigenlijk tot het uitwisselen van informatie. We hadden veel verschil van mening. Ik heb me nogal sterk gemaakt voor een goede poprubriek in het blad. Vernal had dan het idee, dat je het over Adamo moest hebben. Ook op de plaatsing van de strips had ik weinig invloed. De keuze werd gemaakt door Vernal, maar de uiteindelijke beslissing werd genomen door uitgever Leblanc.

Mark van Oppen

Daar kon ik weinig invloed op uitoefenen. Ik heb wel geprobeerd om meer nederlands en vlaams materiaal op te laten nemen, maar dat is maar zeer beperkt gelukt, onder andere met de *Grommels* van Leo Fabri.

Maar de laatste anderhalf jaar was het doen van voorstellen verspilde moeite. Ook met het inbrengen van geschreven redaktioneel materiaal heb ik de nodige problemen ondervonden. De poprubriek van Ronald Grossey en ook de uitgebreide striprubriek moesten wat lay-out betreft overeenstemmen met die van de franstalige editie.

RAAR MAAR WAAR!

Op het ogenblik dat de kranten bol staan van artikels over een eventuele betrokkenheid van de Franse geheime diensten bij de aanslag op het Greenpeace-vlaggeschip Rainbow Warrior, komt het weekblad Topics aansjouwen met een bijdrage onder de titel «Het bedrog van Greenpeace». In de inleiding tot de eerste aflevering (waarin het vooral gaat over de akties van het Greenpeace-schip Sirius tegen de dumpingschepen Wadsy Tanker en Falco van de chemische bedrijven NL Chemicals en Bayer) zegt redaktrice Graziella Janssen, die overigens termen als «zeerovers», «vernielers» en «terreur» niet schuwt, dat «het doel van deze enquête is, alle argumenten van Greenpeace met rede te weerleggen».
Wat Graziella er (met reden!) alvast niet bijvertelt, is dat zij de dochter is van Paul Janssen, de grote baas van Janssen Farmaceutica, wiens beheerder Luc Wauters ook in de beheerraad van Bayer-Antwerpen zit... En in de beheerraad van Agfa-Gevaert van André Leysen. Als je dan nog weet dat het Bayer-lozingsschip Wadsy Tanker onder de vlag vaart van de rederij Mabeco, het familiebedrijf van... de Leysens, dan is de cirkel rond... Nog grover wordt het eigenlijk wanneer Graziella ruiterlijk toegeeft dat ze van de dumpingproblematiek «geen moer afweet» en wanneer ze flagrante, elementaire fouten maakt.
Het toeval wil dat KUIFJE over enkele weken een interview met Karel Ameye en Martin Besieux van Greenpeace België publiceert. Een reden te meer om KUIFJE te kopen dus!

bekritiseerd redaktioneel

In de striprubriek werden ook albums besproken van andere uitgeverijen. Was je vrij om de inhoud van de redaktionele pagina's te bepalen?
In principe natuurlijk wel, maar achteraf heb ik wel regelmatig corrigerend bedoeld commentaar gehad. Over de albumbesprekingen van andere uitgevers, kwamen alleen reakties van die uitgevers. Dat vond men intern niet zo'n punt. Men was vooral minder te spreken over sommige interviews, die ik heb laten opnemen. Vooral over een interview met Greenpeace naar aanleiding van de aanslag op de Rainbow Warrior heb ik heel wat problemen gehad. Ik had een kritisch stukje geschreven over een artikel in het rechtse blad *Topics*, waarin de aanslag min of meer als doorgestoken kaart wordt beschreven. Daarover kreeg ik een briefje van direkteur Guy Leblanc, dat de inhoud daarvan niet paste in een blad als *Kuifje*. Men gaat ervan uit, dat strips en ook stripbladen een politiek neutraal medium moeten zijn. Dat is natuurlijk onzin. Kijk maar eens naar een album als *De mooie millirem* van Suske en Wiske, waarin toch een pleidooi vervat ligt voor de 'schone' kernenergie. Ook daarover heeft publicist Bob van Laerhoven in *Kuifje* een kritisch stukje geschreven. In feite worden er ook in zo'n blad heel wat dingen opgenomen, die een impliciete politieke boodschap aan jongeren overdragen. Zo heeft Vernal onlangs voorgesteld iets over Star Wars/SDI op te nemen. Ook uit de filmrubriek van Danny de Laet – mogelijk mijn opvolger als nederlandstalige redakteur – blijkt voortdurend een bepaalde voorkeur. Films als *Killing Fields, Rambo* en *Rocky VI* krijgen een ruime, positieve aandacht, iets wat, als je de politieke achtergronden van De Laet kent, niet zo verwonderlijk is. Door mijn inbreng heeft het blad in de afgelopen periode een wat dubbel gezicht gekend. Zo heb ik een uitgebreid interview met Guy Mortier van *Humo* geplaatst. Ook doorover kreeg ik achteraf wel opmerkingen.

Als lezer van het blad kreeg je de indruk, dat er niet altijd open kaart werd gespeeld. Zo werd bij de prijsverhoging eind 1984 een uitbreiding van het aantal pagina's tot 68 beloofd. Inmiddels is de omvang al weer teruggebracht tot 60 pagina's, maar daarover heb ik nooit iets gelezen. Dat komt erop neer, dat een 50% prijsverhoging maar met 8 pagina's extra gepaard is gegaan. Niet erg netjes om zoiets niet aan je lezers mee te delen.
Dat klopt. De beslissing was, óf een verdere prijsverhoging, óf terug naar 60 pagina's. Besloten is tot het laatste en dat is niet aan de lezers meegedeeld. Ook het vertrek van *Robin Hoed* naar Dargaud heeft men niet aan de lezers gemeld.

Bladen als Kuifje, Robbedoes *en ook* Eppo Wordt Vervolgd, *leiden al jaren een noodlijdend bestaan. Is het nog wel mogelijk stripbladen voor de jeugd te maken?*
Men richt zich met deze bladen op een uniforme jeugd van 10-14 jaar, maar de mensen, die bij *Kuifje* de beslissingen nemen over de inhoud van het blad, zowel wat de strips als de tekst betreft, kennen deze jeugd helemaal niet. Raymond en Guy Leblanc hebben bij *Kuifje* wat dat betreft het heft stevig in handen. Daarbij staan ze, vanwege de slechte financiële positie van zowel het blad als de uitgeverij, flink onder druk. Vooral mevrouw Remi heeft de laatste tijd nogal wat invloed op het blad gehad. Zij vindt het vertoonde in veel opzichten schadelijk voor de jeugd. Tegenwoordig gaan er weer regelmatig tekeningen terug om blote borsten, bloed en af-

De Vlucht van het Paard

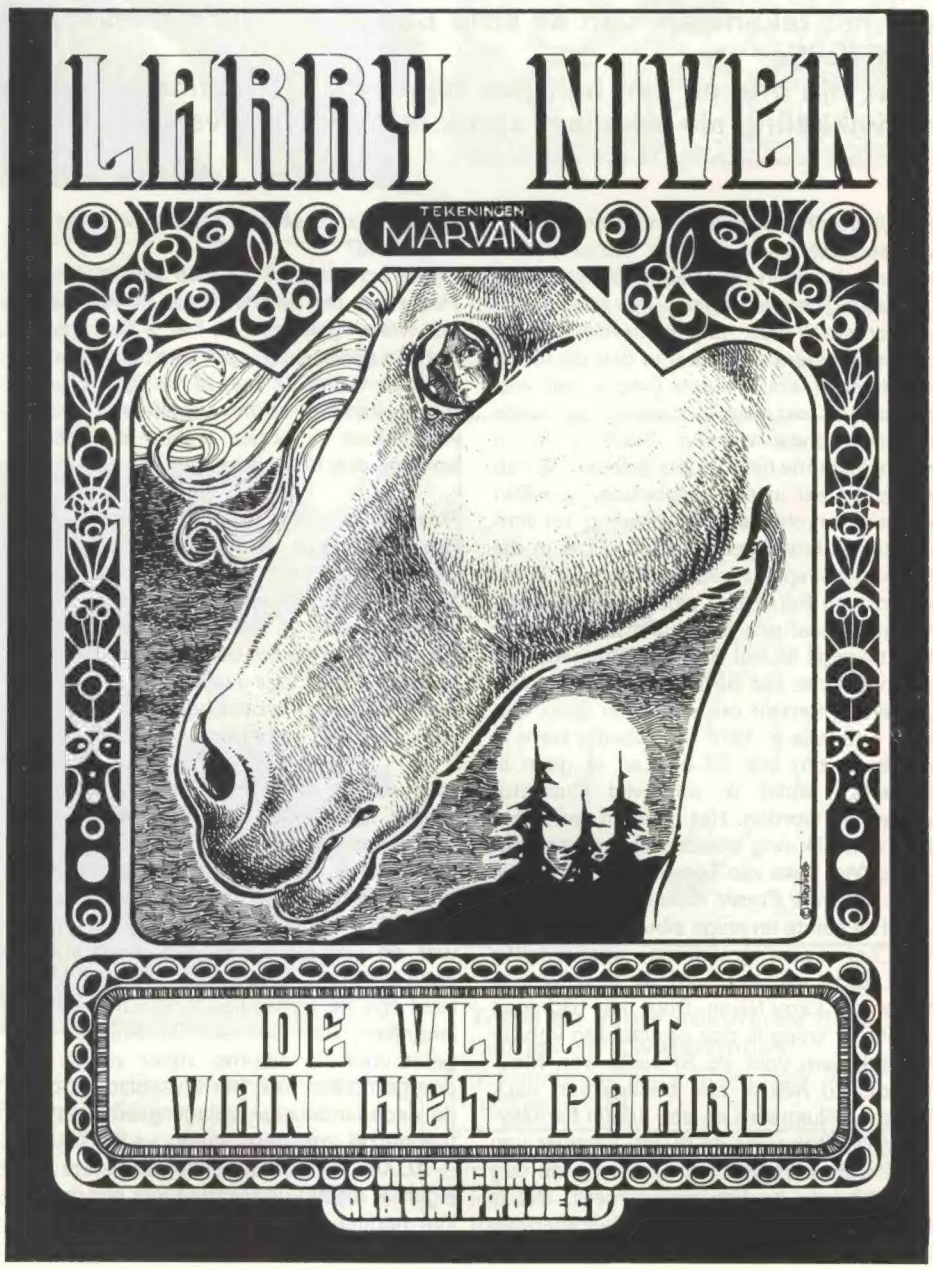

gesneden kelen weg te laten retoucheren. Zij heeft gedreigd de toestemming voor het voeren van de naam *Kuifje* voor het blad in te trekken. Ook een aantal strips werd door de Studio Hergé minder geschikt voor zeer jeugdigen gevonden. Terwijl Lombard voor deze jongere doelgroep indertijd nota bene zelf het blad *Ons Volkske* heeft uitgebracht. Zo zal in het vervolg *Jonathan* niet meer in het blad worden voorgepubliceerd. Ook over *Alex* zijn problemen. Dit wordt een beetje zieke strip gevonden. Ook tegen *Thorgal* en de *Brokkenmakers* zijn bezwaren geuit. Men gaat hierop in, omdat de financiële positie van het bedrijf niet al te rooskleurig is. Lange tijd is er sprake van geweest, dat het bedrijf verkocht zou worden. Daarover is onder andere met Casterman onderhandeld. Van een failliet gegaan frans bedrijf heeft men aandelen terug moeten kopen. Maar nu lijkt het voortbestaan weer gegarandeerd.

Het lijkt in die situatie inderdaad ondoenlijk om nog een blad voor 10-14-jarige te maken. De eerste aanval van de videocultuur op het stripwezen lijkt voorbij, maar dat heeft er wel toe geleid, dat de produktie van stripverhalen steeds meer pre-fab wordt, mede vanuit door die videocultuur ontwikkelde succesformules. Lombard, en ook andere uitgeverijen, doet eigenlijk niets meer om nieuwe strips te ontwikkelen.

RED, JE NE VOULAIS PAS VOUS BLESSER. SIMPLEMENT, JE... M...MAIS?..
QUE JUPITER M'ENVOIE SA FOUDRE! ALORS, RED, C'EST LEQUEL DES TROIS, CE PUTOIS ?
SALUT, DUST ...
TU NE TE TROMPES QU'À MOITIÉ, TEN GALLONS. CE GENTLEMAN N'EST PAS MEMBRE DU CLUB. MAIS POUR LE "PUTOIS", JE NE DISCUTERAI PAS. SALUT, LARSEN...
LARSEN... LARSEN... LARRY LARSEN ?
JE SUIS CONNU? FLATTÉ...
S'IL EST CONNU? COMANCHE! CE TYPE... CE MONSIEUR, C'EST LARRY LARSEN! LE CHASSEUR DE PRIMES! CELUI QUI A RAMENÉ VINGT ÉVADÉS EN TÔLE, TOUS LES PIEDS DEVANT ?
OH. JE SUIS IMPRESSIONÉE.
JE COMPRENDS QUE VOUS SOYEZ PAR LÀ, AVEC LES CUENTS QU'ON Y SIGNALE! MAIS POURQUOI... POURQUOI M'ÉPINGLER, MOI? ET JUSTE DANS CES HERBES, QUAND JE... HEU... À CE MOMENT PRÉCIS ?
PARCE QU'IL NOUS SUIVAIT EN PARRALLÈLE DEPUIS QUATRE MILES, TEN. QUAND TU AS ARRÊTÉ LA CARRIOLE, IL A LAISSÉ SON CHEVAL EN CONTREBAS, DERRIÈRE CES TOUFFES. NOUS VOYANT ARRÊTÉS, IL A CRU QUE NOUS DISCUTIONS D'UN PLAN CONTRE LES "FALLOUS" ET IL A VOULU ENTENDRE. TOUS LES CHASSEURS DE PRIMES AURAIENT FAIT COMME LUI, TU VÉRIFIERAS : JE CRAINS FORT QUE LES RATS NE PULLULENT BIENTÔT, DANS LE COIN...
...PAS VRAI, LARRY?
TOUJOURS EXPERT, DUST...

proefpagina voor Comanche

Men lijkt ook weinig te doen aan het vasthouden van goede tekenaars en stripverhalen.

Dat valt op zich wel mee. Zo iemand als Hermann is gewoon te duur geworden voor een jeugdblad. Mensen als Servais en Andreas kunnen er zelf voor kiezen wanneer ze waar publiceren. Beide zullen ze misschien nog wel in *Kuifje* verschijnen. Maar als het uitgevers- en redaktioneel beleid niet verandert, zie ik niet veel toekomstmogelijkheden voor het blad. Er is gewoon de laatste 15 jaar niets wezenlijks veranderd aan *Kuifje* en daarin zou de uitgeverij zelf het initiatief moeten nemen. Maar Lombard is een conservatief bedrijf. Men houdt vast aan formules als: 20% humor in elk nummer. Van innovatie en investering in de toekomst is geen sprake. Al drie jaar rijdt er een tram met stripfiguren door Antwerpen. Indertijd kostte het 1000 BF per figuur om er op te komen. Lombard heeft daar niet aan meegedaan uit kostenoverwegingen! Dat tekent de houding.

Dus Kuifje *gaat binnenkort ter ziele?*

Dat is maar de vraag. Men beschikt nog steeds over een aantal uitstekende strips. De formule die Vernal gekozen heeft is waarschijnlijk wel goed. Zo'n nieuwe strip als *Aria* is een topper. *Thorgal* is een uitstekende strip. Maar bijvoorbeeld zo iemand als Rosinski zou veel meer gecoached moeten worden, wil *Thorgal* een blijvend succes worden. Om den brode laat hij zich nu verleiden tot een geweldig produktietempo. Daardoor krijgt de verhaalgang een veel te lange spreiding over de albums. Dat kan op den duur niemand meer volgen. Zo iemand als Van Hamme komt dan ook veel te snel zonder ideeën te zitten. Dat zie je aan een serie als *XIII*, waarvoor hij intensief de boeken van Ludlum gelezen lijkt te hebben. Maar een blad als *Kuifje* kan niet drijven op voortdurende herdrukken van *Chick Bill*. Een belangrijke faktor is, dat een aan-

tal oude getrouwen weer voor het blad gaat tekenen en schrijven. De Funckens zijn al terug. Paape gaat weer *Luc Oriënt* doen en Vance *Bruno Brazil*. Greg komt binnenkort terug uit Amerika en zal weer gaan schrijven voor *Kuifje*. Ook bestaat het plan om *Comanche* te hervatten. Een aantal tekenaars heeft daarvoor proefpagina's gemaakt, waaronder ikzelf. Voorlopig zijn mijn proeftekeningen er het beste uitgekomen, dus de kans is groot, dat ik daarvoor aangewezen wordt.

Wat is uiteindelijk de reden geweest om bij Kuifje *weg te gaan?*
Dat is vooral de regentenmentaliteit die bij het bedrijf heerst geweest. Je wordt voortdurend op je vingers gekeken en getikt. In zo'n sfeer kan ik niet langer werken, daardoor raak ik geblokkeerd. Binnen Lombard had ik ook eigenlijk geen verdere carrièremogelijkheden en weinig uitzicht op een verbetering van mijn financiële positie. *Kuifje* had momenteel een prima blad kunnen zijn, als ze mensen als Hermann en Comes hadden weten vast te houden. Nu is de situatie zo geworden, dat goede tekenaars niet langer *Kuifje weekblad* als publikatiekanaal kiezen. Een redaktie zou ook veel meer een eigen stempel op het blad moeten kunnen drukken en de mogelijkheid moeten hebben om een frisse wind door het blad te laten waaien. Vernal zou dat, gezien zijn capaciteiten ook wel kunnen, maar het bedrijf is hiërarchisch opgebouwd en Guy Leblanc beslist uiteindelijk wat erin komt, maar beschikt in feite over te weinig kennis om dat goed te doen. Op redaktioneel niveau zou *Kuifje* minder onnozel gemaakt moeten worden dan nu het geval is, wil het in de toekomst nog aanslaan bij de jeugd van 10 tot 14.
Begrijp me goed, Lombard is in mijn ogen geen haar beter of slechter dan andere uitgeverijen, ik ken dit bedrijf nu eenmaal beter.

Ik neem aan, dat je beslissing om weg te gaan mede beïnvloed is, doordat je andere mogelijkheden voor jezelf zag.
Dat klopt. Met ingang van half maart ben ik de uitgever van een nieuw stripfonds, dat uitgebracht gaat worden door de uitgeverij *Den Gulden Engel*. Dat is een nieuwe uitgever van drukkerij Smits in Wommelgem. De naam is ontleend aan de naam van het huis, waar de drukkerij gevestigd is. Frans Smits drukt erg veel boeken en ook strips. Hij is een echte bibliofiel en heeft het plan opgevat om een eigen uitgeverij te gaan beginnen, met daarin een literair fonds, een educatief fonds en een stripfonds. Ik ben aangetrokken als uitgever van het stripfonds. De eerste albums daarvan moeten half oktober 1986 verschijnen. Het fonds zal opgezet worden volgens de formule, dat het een breed spektrum moet bestrijken. Nu is er, althans in Vlaanderen, geen enkele uitgever die dat doet. Dat betekent dat alle genres erin vertegenwoordigd kunnen zijn voor een breed publiek. Daarbij zullen wel enkele restrikties worden aangebracht. Dingen als *Markies de Sade* of *Jim Bishop* zullen niet in het fonds worden opgenomen. Uitgangspunt wordt het uitbrengen van stripalbums met een hoge grafische en verhalende kwaliteit. Daarbij kan het zowel gaan om werk van bekende tekenaars en scenaristen, maar ook nieuw werk, dat door de grote uitgeverijen als te riskant wordt gezien. De uitgaves zijn alleen nederlandstalig, maar worden wel aangeboden aan franse uitgevers.

Dat klinkt in zijn plannen inderdaad als een heel nieuwe opzet. Wat kunnen zowel gevestigde als beginnende tekenaars van deze nieuwe uitgeverij verwachten?
Gevestigde namen zullen bij ons niet in de watten gelegd worden. We beloven geen gouden bergen. Daar tegenover staat dat we snel zullen beslissen en ook snel zullen duidelijk maken, dat iets niet doorgaat. Ook zullen we zoiets als oplagecontrôle mogelijk gaan maken, iets waar het nu voor de tekenaars vaak aan ontbreekt. Daarnaast bestaat de garantie, dat de uitgaven technisch op een zo hoog mogelijk niveau staan. Door de combinatie van uitgeven en drukken hebben we wat dat betreft alle mogelijkheden in huis. Ook voor beginnende tekenaars zullen we zo snel mogelijk beslissingen nemen. Zij krijgen van ons 100% steun om dingen te ontwikkelen, maar zij moeten van ons geen geweldige bedragen verwachten. Wij hopen veel beginnende tekenaars aan te trekken, maar weten dan ook wel, dat we een aantal teleur moeten stellen.

Wat wordt de formule van deze nieuwe stripuitgeverij? Gaat deze zich bijvoorbeeld specifiek op de Vlaamse strip richten?
Dat laatste zeker niet! Dat wordt juist het nieuwe van deze uitgeverij voor Vlaanderen, dat ze zich niet specifiek richt op de Vlaamse strip. Wij zullen ons richten op vernieuwing van het stripmedium en de stripuitgeverij. Dat betekent, dat we niet uitgaan van de bestaande vanzelfsprekendheid en dat we ook zullen proberen de nogal verstarde markt open te breken. Dat is in ieder geval voor België een nieuwe opzet en wij denken dat te kunnen, omdat we over betere produktiemogelijkheden beschikken.

Welke albums gaan in eerste instantie uitgebracht worden?

"I'LL TELL YOU THIS, NO ETERNAL REWARD WILL FORGIVE US NOW FOR WASTING THE DAWN" (J.MORRISON)
SMAK
ANNETTE IS GOED OP DE SLINGER. TOEN ZE TIEN JAAR WAS, IS ZE NOG KAMPIOENE BOOGSCHIETEN GEWEEST. DAT WAS NET VOOR DE MAATSCHAPPIJ INSTORTTE EN HET LEVEN GEVAARLIJK WERD. ZE IS NU ZEVENTIEN EN ZE IS ALLEEN. ZE HEEFT HET OVERLEEFD... TOT NU TOE...
NEDERZETTINGEN VERMIJD JE. ZE WORDEN TE DIKWIJLS OVERVALLEN. EN SCHOONHEID ZOALS DIE VAN ANNETTE IS GEVAARLIJK IN DEZE NIEUWE ORDE. DE MENSEN IN DE DORPEN WANTROUWEN ZWERVERS. ZE ZIJN BANG ... EN DUS KWAADAARDIG.
ALS JE ALLEEN BENT, LEER JE OP JEZELF TE VERTROUWEN, JE EIGEN KRACHTEN TE ONTWIKKELEN. ANNETTE HEEFT HET VERDRIET OVER ALLES WAT VOORBIJ IS DIEP IN HAAR BINNENSTE OPGESLOTEN. ZO OVERLEEFT ZE.
SOLITAIRE
©1982 BOB VAN LAERHOVEN & MARVANO

Solitaire uit Robbedoes +

We streven er naar in september/oktober van dit jaar met acht albums uit te komen. Meest bijzonder is de uitgaven van *De Onnoembaren*, het eerste verhaal van de beruchte *Gele geschiedenis*, waarmee zoveel problemen bij *Robbedoes* zijn geweest. De makers Yann en Conrad zijn inmiddels wel uit elkaar, maar hebben beiden toestemming gegeven voor deze nederlandstalige uitgave. In het totaal zullen van *Gele geschiedenis* vijf albums uitkomen. Verder verschijnt het eerste deel van een nieuwe reeks *Rona*, van de hand van Malo Louarn, getiteld: *Het Goud van Machogaga*. Dat wordt een serie, die meer op het grote publiek gericht zal zijn. Een andere serie wordt *St. Germain des Morts* van Bodart en Streng. Het eerste album, dat oorspronkelijk als 'one-shot' was opgezet, was het afgelopen jaar genomineerd voor de debuutprijs in Angoulême, maar wordt dus nu de eerste uit een reeks. Het is een detectie-strip.
Dan zal er nieuw werk van Marc Wasterlain, dat hij op instigatie van Jean-Claude Forest is gaan maken, in album verschijnen. Het eerste album heet: *De rare machine*. Verder een album met gagstrips, bedacht door Marc Legendre (*Ikke* van Biebel) en getekend door Yurg, onder de titel: *De grote en kleine angsten van Jan Modaal*. Van Got (Gommaar Timmermans) verschijnt *De Wonderwinkel*, dat eerder als tekenfilm te zien was op de BRT en waarvan ook al een leesboek bestaat. Leo Fabri zal bij Den Gulden Engel drie albums uitbrengen van zijn strip *De Grommels* en tenslotte zal er als start van een soort auteurs-reeks een album uitkomen van Claude Auclair: *Tuan Mac Cairill*, een verhaal over de vrijheidsstrijd van het Ierse volk, met daarin een dossier over Auclair en over Noord-Ierland.

Dat lijkt me een veelbelovende start. Wat zijn je eigen plannen als tekenaar? Met deze nieuwe baan als uitgever zal het er voorlopig nog niet van komen om volledig als striptekenaar aan de slag te gaan.
Dat ik *Comanche* voort ga zetten is zo goed als zeker. Maar ik zou toch niet alleen maar met één strip bezig kunnen zijn.

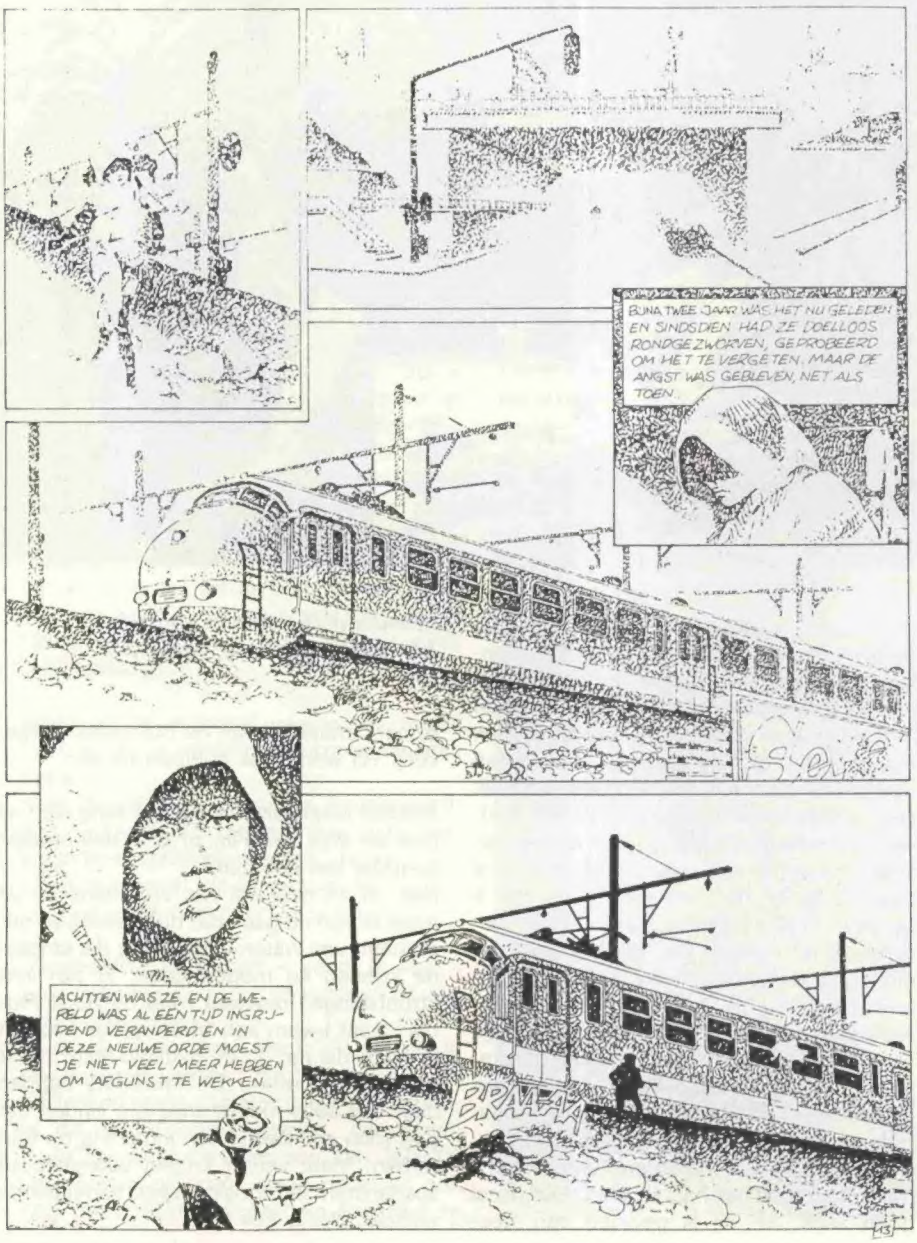
BIJNA TWEE JAAR WAS HET NU GELEDEN EN SINDSDIEN HAD ZE DOELLOOS RONDGEZWORVEN, GEPROBEERD OM HET TE VERGETEN, MAAR DE ANGST WAS GEBLEVEN, NET ALS TOEN.
ACHTTIEN WAS ZE, EN DE WERELD WAS AL EEN TIJD INGRIJPEND VERANDERD. EN IN DEZE NIEUWE ORDE MOEST JE NIET VEEL MEER HEBBEN OM AFGUNST TE WEKKEN.
BRAAAA

Zeker als het om het overnemen van een strip van een inmiddels beroemde tekenaar gaat, geeft dat een hele druk. Dat heeft Colin Wilson ook gemerkt bij het maken van zijn eerste Blueberry*-verhaal. Hij was blij, dat hij althans tijdelijk kon terugkeren naar zijn eigen werk.*

Hoewel ik het fantastisch zal vinden om *Comanche* te gaan doen, houd ik toch ook nog wat andere ijzers in het vuur. Voor het al lang op stapel staande maandblad van Lombard het ik de strip *Solitaire* gemaakt, waarvan eerder een episode verscheen in *Robbedoes* + . Deze strip, die speelt in een mogelijk toekomende tijd, nadat de Plaag heeft gewoed, is bijna af. Het verhaal gaat over een jongen in een rolstoel en een meisje en heeft een nogal tragische strekking. Het is naar een scenario van Bob van Laerhoven, die in België nogal wat geruchtmakende boeken heeft gepubliceerd en ook commentaren schreef voor mijn redaktionele pagina's in *Kuifje Weekblad*. Van het maken van *Solitaire* heb in in ieder geval een goed werkritme geleerd.

Wat behelst dat maandblad van Lombard?
O, ken je dat gerucht niet? Dat is al jaren heel hardnekkig. Lombard had het plan om ook een stripmaandblad uit te gaan brengen, in de sfeer van *Titanic* en *Wordt Vervolgd*, meer gericht op een volwassen publiek. Daarvoor zijn door verschillende mensen verhalen getekend, onder andere twee verhalen van *Simon van de Rivier* door Auclair. Of het ook doorgaat blijft de vraag. Als het niet doorgaat kan ik het *Solitaire*-verhaal mogelijk afkopen van Lombard en zelf uitgeven.

Was zoiets als een maandblad toch geen spannend vooruitzicht geweest om toch bij Lombard te blijven?
Eigenlijk had ik meer dan genoeg van Lombard na die drieënhalf jaar. Wat me uiteindelijk het meest heeft opgebroken is de soort van regentenmentaliteit die er heerste, waardoor je het idee had, dat er ook nooit iets wezenlijk zou veranderen. Nogmaals, ze zijn misschien niet slechter dan anderen, ik ken het alleen na die drieëneenhalf jaar voldoende, om blij te zijn nu iets anders te kunnen gaan doen, zowel als uitgever, als tekenaar.

Solitaire voor het maandblad van Lombard

De overgang van de Studio Vandersteen naar De Standaard

door Har Brok, Rob van Eijck en Baldi Dekker jr.

Sinds enige tijd heeft een aantal series uit de Studio Vandersteen een facelift ondergaan. De achtergrond daarvan werd ons duidelijk toen we voor *Stripschrift* nr. 204 Jos Wauters interviewden in verband met het debakel van *Robbedoes*-weekblad en met zijn overgang naar uitgeverij De Standaard. Om daar het fijne van te weten keerden we terug in Antwerpen en bezochten de inmiddels daarheen verhuisde studio, waar we met de aanwezige tekenaars, letteraarster en inkleursters spraken. We beginnen met Jos Wauters:

U vertelde ons de vorige keer dat Studio Vandersteen is ondergebracht bij de Standaard Uitgeverij. Sinds wanneer is dat zo?
Het moet zo ongeveer anderhalf à twee jaar geleden geweest zijn dat Studio Vandersteen om allerlei redenen is overgekocht door Standaard Uitgeverij. Het één en ander zal wel te maken hebben met het feit dat Willy Vandersteen eigenlijk wel eens van de hele zaak af wilde. De man is 73 jaar en wil nog wel eens tekenen – doet dat met veel bravour, vind ik – en wil dus gewoon van al die andere beslommeringen af. Ik weet het niet helemaal zeker maar ik dacht dat alleen *Suske en Wiske* nog bij hem zitten en dat hij samen met Paul Geerts een apart blok vormt.

Paul Geerts werkt nog bij hem?
Ja, die zit in Kalmhout bij Vandersteen.

Hoe zat dat vroeger eigenlijk? Waren de tekenaars in persoonlijke dienst bij Willy Vandersteen?
Dat moet zo geweest zijn. Inderdaad. Ik geloof dat de meesten van de tekenaars indertijd in Kalmhout gewerkt hebben dat ze toen toch wel erg eng behuisd hebben gezetten. Nu zitten ze echt mooi. Maar vroeger zaten ze allemaal daar. Inkleursters en alles d'r op en d'r aan. Al voor ze verkocht werden zijn de tekenaars hier in het Antwerpse neergestreken.
Sommige van de tekenaars werkten indertijd in loondienst voor Vandersteen. Maar er waren er ook die in vaste dienst voor hem werken. Die situatie is nu nog zo, met dit verschil dat ze nu, hetzij in loondienst, hetzij als freelance tekenaar in dienst van Standaard Uitgeverij zijn. In loondienst werken maar een paar tekenaars. Dat is ook de droom van iedere tekenaar, om in vast dienstverband ergens veilig binnen te zitten en te kunnen werken.

Zijn die mensen gekocht met de serie waar ze bij Vandersteen aan werkten, of zouden ze hier in principe ook aan andere series gezet kunnen worden?

Inkleurafdeling Studio Vandersteen-Standaard Uitgeverij Antwerpen

Voor zover ik kan nagaan hebben wij de rechten van alle stripseries in handen, behalve *Suske en Wiske*. Wij kunnen dan ook helemaal eigenmachtig veranderingen in de serie aanbrengen. Die re-styling van *Bessy* en die toch iets andere aanpak van *Robert en Bertrand* werden pas mogelijk toen we die series in ons eigen beheer hadden. Standaard Uitgeverij heeft bij die verkoop natuurlijk ook duidelijk geopteerd naar die series. Het was dat of niks, zou ik zo zeggen. Die tekenaars kunnen niet van vandaag op morgen een nieuwe serie beginnen en de meeste series liepen goed tot zeer goed.
Nu hebben we free-lancers, die eigenlijk vreemd zijn aan de studio, die – hoofdzakelijk wat betreft de scenario's – meewerken aan de series. Marck Meul maakt de scenario's voor *Bessy, Robert en Bertrand* en *Jerom*. En voor wat die eerste twee betreft, moet ik zeggen dat hij het goed doet. Heel goed zelfs. En hij is gewoon een freelancer, totaal los van de Standaard Uitgeverij. Hij werkt ook gewoon thuis.

Hebben tekenaars die aan een serie werken daar de vrije hand in, of is er een strakke contrôle van bovenaf?
Nee. Er zit nog wel wat vrije hand in. Je moet er van uit gaan dat die mensen zo onderhand wel weten wat ze met die stripserie kunnen en mògen doen. Er zijn wat strubbelingen geweest rond de *Rode Ridder*. Daar kwam een frisse, jonge keizerin in voor, die net uit de badkuip stapt. Daar moet je op letten. De tekenaars hebben daar wel eens moeite mee. Ze vinden dat dan toch een beetje een inmening op hun terrein. Maar verder krijgen tekenaars en scenaristen in principe zeer verregaande vrijheid. Dat is een feit.

Ligt dat contractueel ook vast, die vrijheid? Of is dat een soort 'gentlemens agreement'?
Je zou dat een 'gentlemens agreement' kunnen noemen.
Voor wat *Robert en Bertrand* betreft hebben wij inhoudelijk duidelijk geopteert voor de Franse markt, om daar een vaste stek te krijgen. Er zijn ook plannen voor een *Elfstedentocht*-verhaal van *Robert en Bertrand* in de stille hoop dat het weer hard gaat vriezen.
Nu wij de rechten van de series in handen hebben, kunnen we ook gemakkelijker beslissen of we doorgaan met een serie of niet. Dat lag vroeger allemaal – neem ik aan – moeilijker dan nu. Zo stoppen we met de serie *Tits*. Dat zou vroeger wel wat moeilijkheden hebben gegeven. Toen lag dat té persoonsgebonden. Willy Vandersteen heeft nu van dit ganse gebeuren een bepaalde afstand genomen. Ik zeg niet dat het hem helemaal niet meer kan schelen, maar hij kan dat nu meer relativeren. De uitgeverij doet ermee wat ze wil.

De uitgeverij kan nu dus ook makkelijker een serie een 'face-lift' geven, terwijl Willy Vandersteen daar vroeger eerst in gekend moest worden?
Dat moet zo gebeurd zijn. Sommige series hebben een 'face-lift' nodig. Er zijn ook series waar we niet aankomen, het laat zich wel raden welke. Aan andere wordt gesleuteld. Ik denk dat *Robert en Bertrand* nu de goeie richting uit gaat. Zeker weten. *Bessy* is helemaal omgeturned. Niet alleen inhoudelijk maar ook qua vormgeving. Dat is even wennen denk ik, maar het één en ander laat toch vermoeden dat het de goede richting uitgaat.
We hebben bij die serie een samenspel met het *Wereld Natuur Fonds* (WNF). Dat is niet altijd eenvoudig, maar we komen er wel uit. Uit alles blijkt dat de commerciële aanpak in deze uitgeverij sterk is. Dat is een kwestie van geven en nemen natuurlijk. Het zal ook wel links en rechts sporen nalaten. Daar zijn we ons zeer goed van bewust. Maar het is een commerciëel gegeven en wanneer uit de commerciële hoek signalen komen van 'Jongens, het wordt tijd dat we er iets aan doen', dan moet het ook gebeuren.

Hoe heeft de uitgeverij greep op de markt? Worden er regelmatig marktonderzoeken gehouden?
Nee. Je ziet dat gewoon aan je verkoopcijfers. Oplagecijfers zeggen niets, maar verkoopcijfers spreken voor zich. Je hoeft dan alleen nog maar clever genoeg te zijn om daar de juiste besluiten uit te trekken.

Verspreiding in bladen – neem ik aan – ook. In hoeveel kranten verschijnen de verschillende series?
Suske en Wiske staan hier in Vlaanderen in drie kranten van één dagbladengroep. In Nederland staan ze in ongeveer 25 kranten. In de drie Vlaamse kranten, die samen goed zijn voor een verkoop van 350.000 exemplaren per dag, staan dagelijks ook nog *Rode Ridder, Robert en Bertrand* en *Nero*. Die laatste heeft echter niets met het studio-gebeuren te maken. *Tits* verscheen ook in die krantengroep, in een jeugdbijlage: de *Stip-krant*, voorheen de *Pats-krant*. Zo'n reeks had ideale omstandigheden. Iedere week met twee volle pagina's naast elkaar in 350.000 kranten. Heel wat tekenaars zouden daar meteen een contract voor willen maken. Maar als je dan bij de verkoop komt en er maar zo'n 6.000 albums van kunt verkopen, dan klopt er iets niet. In dit geval lag het niet aan de verspreiding, want je kon geen betere hebben. Het zal dan wel aan het produkt liggen.

Maar hoe zit het nu met Peter Koeken, de tekenaar van Tits*? Krijgt die een nieuw project?*
Ja. Om puur commerciële redenen moeten we stoppen met zijn serie. De man in kwestie begrijpt dat ook. Het is natuurlijk altijd vervelend om zo'n boodschap te moeten gaan brengen.
We kijken natuurlijk wel of we er iets aan kunnen veranderen, maar om redenen waar ik hier verder niet op in kan gaan, ziet het er niet naar uit dat we met hem een nieuwe serie beginnen. Wie even doordenkt begrijpt het wel.
We hebben echter contact met Robert Merhottein, die vroeger *Tits* tekende, maar op een zeker ogenblik er uitgetrokken is en op eigen vleugels is gaan vliegen. Hij maakt nu *Kiekeboe*, een serie die heel goed loopt en die nu ook in kleur komt. Hij zoekt iemand om zijn strip te inkten, want hij zit vast aan een razend tempo. De heren kennen elkaar, dus wat dat betreft is al een deel van het probleem opgelost. Verder komen hier regelmatig losse opdrachten binnen, als een tekening voor dit of een omslag voor dat. Misschien kunnen we het ook in die richting zoeken.
Mocht de man er in slagen om een voorstel te doen voor een nieuw produkt met mogelijkheden, dan zeggen wij niet op voorhand neen. Punt is – dat is misschien wel vervelend, maar je moet dat in alle eerlijkheid toegeven – dat de meeste mensen die hier werken, zodanig in die Vandersteen-stijl ingewerkt zijn, dat het verdraaid moeilijk is om met iets anders naar buiten te komen. Dan bedoel ik eigenlijk niet alleen de tekenstijl, maar ook de humor. De man die iedereen enorm verbaasd heeft, is Jeff Broeckx, die daar ineens een heel andere stijl hanteert en dat vrij vlot doet. Die strip moet nog wel groeien, ook technisch, wat het tekenwerk betreft. Maar het is een knappe prestatie, wat eventueel kan laten vermoeden dat anderen dat misschien later ook nog eens doen.

Het feit dat Tits *niet is aangeslagen hoeft trouwens toch niet alleen aan de tekenstijl te liggen? Het kan toch ook dat de hoofdpersoon niet aanspreekt?*
Het zal een combinatie van factoren zijn. Ik had nogal mijn bedenkingen bij de tekenstijl van de personages. Kijk eens. Die strip heeft twaalf jaar in die krant gestaan, in die bijlage. Dat is toch behoorlijk. En als het dan nog niet aanslaat. Maar ik denk dat daar toch min of meer een goede oplossing voor gevonden is. Zo'n man op straat zetten is ook niet leuk.
Ik denk ook dat er voor wat ons betreft te veel aandacht gaat naar de wat jongere doelgroepen. Zo'n *Tits* was voor een jonge doelgroep en daar zit enorm veel concurrentie op. Misschien moeten we ergens anders naar gaan uitkijken. In stripland wordt de middenklasse nogal verwaarloosd. De groep van 11 tot 16-jarigen zijn eigenlijk

Jeff Broeckx

verplicht om ofwel strips te lezen die onder hun niveau zijn, ofwel strips te lezen die boven hun pet gaan.

Zullen we nu eens een kijkje nemen in de Standaard-tekenstudio?
Volgt u mij maar. Ik zal de heren en dames bij u introduceren...

Jeff Broeckx

Jos Wauters: Jeff Broeckx, de man die de geweldige ommezwaai heeft gemaakt bij het tekenwerk van *Bessy*, de serie die samen met het WNF gemaakt wordt en waar de nodige spanningen omheen spelen. Hij is nu bezig met een verhaal rond de problemen met berggorilla's. (Broeckx moffelt voorzichtig een album van *Toenga* weg.) Er komen in totaal twee verhalen uit – één in september aanstaande en een ander een half jaar later –, die in het teken staan van het overlijden van Diane Fozy. Je zou cru kunnen zeggen: 'De één z'n dood is de ander z'n brood'.
Zo'n verhaal is vreselijk zwaar gedocumenteerd. Zo'n aap weegt bijvoorbeeld verschrikkelijk. Het scenario hiervoor komt van Marck Meul, de man die buitenshuis werkt. Dat wordt voorgelegd aan het Wereld Natuur Fonds. Hij heeft het in drie dagen tijd wel vier, vijf keer moeten herschrijven, omdat zij de toch wetenschappelijke inhoud ervan zo juist mogelijk willen. Bij vorige verhalen was het gebeurd dat de hoofdpersoon, die op free-lance basis voor het WNF werkt, een fabriek van de slechterikken de lucht in jaagt. Dat album is toen niet uitgekomen. Het moest eerst aangepast worden, omdat het WNF zei: 'Wij nemen nooit het recht in eigen handen'.

Hebt u als tekenaar nog iets in het scenario in te brengen?
J.B.: Nou, meestal niet. Meul schrijft het scenario en dan kàn er wel eens iets besproken worden, maar het geheel dat komt toch van de scenarioschrijver. Ik val hem alleen nog maar lastig om documentatie. Normaal gesproken zorgt de scenarist voor documentatie.

U schetst eerst in blauw potlood en daarna met zwart?
J.B.: Anders wordt het zo'n smeerboeltje. Dat blauwe potlood geeft niet af.

Maakt u eerst een hele stapel schetsen voor u gaat inkten?
J.W.: Hij inkt het niet zelf. Dat is weer zo'n free-lancer buitenshuis. Hier zijn dan ook weer van die praktische problemen. Weinig foto's van die Diane Fozy, weinig bekend over het interieur van haar optrekje en meer van die dingen. En dat zijn dingen waar de tekenaar de scenarist opmerkzaam op maakt. Want dit is een realistisch genre en dat is niet eenvoudig. Het moet kloppen, hè.

Edward de Rop

J.W.: Edward de Rop is één van de oudste medewerkers van de Studio Vandersteen. Hij werkt hier al 27 jaar. Die weet onder-

Edward de Rap/tekenaar Jerom

hand wel wat het betekent om voor Studio Vandersteen te werken. Zoals u ziet hou je er dus grijze haren aan over. Hij tekent al geruime tijd *Jerome*, schrijft zelf de verhalen en werkt aan twee producties tegelijk. Eén voor een krant in Limburg en één voor die *Stip-krant*, de bijlage van *De Standaard*. De eerste is een dag- en de laatste een week-produktie. Dat zijn nogal wat platen en vandaar dat Marck Meul ook wel eens een verhaal schrijft.
Edward tekent zelf in potlood en zet het ook in inkt. Het deel dat hij niet af krijgt, doet zijn zoon Eric. Anita maakt er dan de decors bij.

U hebt in ieder geval in ruime mate het verschil kunnen bemerken tussen Studio Vandersteen en de studio van De Standaard. Hoe is dat toen allemaal gegaan?
EdR: Willy Vandersteen wilde het wat rustiger aan gaan doen. Al die mensen op zijn bureel, dat wilde hij niet meer. Daarom is er een overeenkomst getroffen met Standaard dat de tekenaars van alle series, behalve die van *Suske en Wiske* en *De Geuzen*, zouden worden overgeheveld. Ik ben overgegaan met de serie *Jerom*, Ronald van Riet met *Robert en Bertrand* en Jeff Broeckx met *Bessy*.

Wat is erin feite veranderd, sinds de overgang?
EdR: Je kunt nu meer met de serie doen. Wanneer ik vroeger een eigen figuur aan de serie toevoegde, dan werd dat onmiddellijk door Willy Vandersteen gecorrigeerd. Nu heb je meer inspraak en kun je er andere personages bij brengen. Maar voor de rest is alles nog hetzelfde.

Hield Vandersteen echt zo scherp toezicht op wat er gebeurde?
EdR: Nee, niet onmiddellijk. Maar toen ik nog bij hem werkte en een personage toevoegde die hij niet goed vond, dan moest daar wel het één en ander aan veranderen. Je moet nu wel binnen de stijl blijven, maar daarbinnen kunt je meer je eigen ideekes naar voren brengen.

Op welke leeftijdsgroep is de serie Jerom *gericht?*
EdR: Zo tussen de 8 en 10 jaar. Dat is iets jonger dan *Suske en Wiske*, hoewel ze nu ook bij die serie aan het evolueren zijn. Omdat *Jerom* ook echt bedoeld is voor een wat jonger publiek, is de serie ook 'simpeler' dan bijboorbeeld *Suske en Wiske*. Dat is duidelijk.

Ronald van Riet

J.W.: Ronald van Riet tekent, zoals gezegd, *Robert en Bertrand*. Het scenario is van Marck Meul. Ronald tekent in potlood. Het inkten wordt door iemand anders gedaan.
Bij deze serie is het decor gewijzigd. Het speelt zich nu in een 'art-nouveau'-decor af. Het is een dagstrip. Daar komt enorm veel werk bij kijken, zowel voor de tekenaar als voor de inkster en de inkleurster. In vind dat toch een hele prestatie.

Ik zie dat het al geletterd wordt voor er maar iets getekend is.
RvR: Dat is niet altijd zo, maar het gebeurt wel. We hebben hier maar één letteraarster, die al die produkten moet inschrijven. Het kan gebeuren dat ook bij Jeff de teksten al ingeschreven zijn. Het gebeurt ook wel dat er een ruwe aanduiding in de tekeningen zit, zodat de tekenaar ongeveer kan zien hoeveel tekst er in gaat komen.

Ronald van Riet/tekenaar Robert en Bertrand

Hoe weet de letteraarster nu waar de balloons komen?
RvR: Ik overloop eerst het scenario en dan weet je welke prent groot en welke klein wordt. Meestal is het wel duidelijk waar dan een tekst komt te staan. Wanneer ik daarover twijfel, dan zet ik daar een dingske bij met 'apart'. Dan schrijft ze op een apart stukske papier die tekst en kleef ik die achteraf erin. Maar meestal wanneer er twee personen spreken, dan staan de balloons boven aan.

Ik zie trouwens dat de letteraarster beter Nederlands kent dan de scenarist. 'Antwoord' heeft ze terecht als 'antwoordt' geletterd...
RvR: Eeh ja... Dat zijn slordigheden die voortkomen uit de snelheid waarmee soms gewerkt wordt.

Hiervan worden twee stroken per dag gemaakt?
RvR: Ja. Dat heeft wel een nadeel wanneer we eens zouden willen experimenteren met de formaten van de plaatjes. Zo kun je bijvoorbeeld niet één heel lang plaatje in de hoogte maken, omdat een pagina in twee delen geplaatst wordt. Dat deed de pagina's in het album vaak in tweeën vallen. Vandaar dat we nu overal de zelfde spatie aanhouden. Zowel horizontaal als verticaal. Daardoor wordt het meer één plaat.

Wordt de documentatie voor deze strip helemaal aangeleverd of moet je daar zelf voor zorgen?
RvR: Als ik vantevoren weet waarover het scenario gaat, dan stuur ik er iemand op uit. Maar soms ga ik ook zelf wel naar *De Slegte*. Dan ga je daar een uurtje grasduinen en dan kom je meestal wel met een aantal interessante dingen terug. Soms vind je niet waar je naar op zoek was, maar dan kom je terug met allerlei andere dingen die ook nuttig zijn.

Heb jij ook nog in Kalmthout gezeten?
RvR: Nee. Ik heb altijd met Jeff hier gezeten. Wij werkten aan de *Bessy*-reeks, de altijd wat meewarig bekeken *Bessy*-reeks. Dat was niet helemaal ten onrechte, want de produktie was veel te hoog om nog kwaliteit te maken. Een heel album per week, dat heeft niet veel meer met tekenen te maken. Dat was een truc. *Bessy* was ook mijn eerste stripwerk.

Meteen voor de leeuwen gegooid. Een heel album per week?
RvR: Ja, het was zo dat er verschillende mensen aan de reeks werkten. Zodoende had je drie weken de tijd om je boek te maken.

Was het dan niet vreselijk moeilijk om daarna de reeks Robert en Bertrand *over te nemen?*
RvR: Ja. Totdat ik de reeks overnam was deze door Willy Vandersteen zelf getekend. Ik ben nu aan mijn vijfde of zesde verhaal bezig.
Het was een weekend-verrassing. Ik wist dat het in de lucht hing. Ik heb eerst een verhaal zelf geïnkt, waar ik niet tevreden over was. Maar toen heeft men op vrijdagmiddag tegen Marck Meul gezegd 'Zorg dat je maandag de tekst voor de eerste platen hebt', en tegen mij: 'Begin er maar aan'. Het werktempo was in het begin wel wat moeilijk, een halve pagina per dag, maar na een tijdje werd dat toch wel iets gemakkelijker.
De sfeer van *Robert en Bertrand* ligt mij sowieso toch al beter dan die van *Bessy*. Ik hou er ook meer van.

Worden de verhalen voor ze in een album komen eerst nog bijgewerkt?
RvR: Ja zeker. De plaat die vandaag in de krant heeft gestaan heb ik opgevraagd, omdat er iets niet helemaal in orde was met de ogen van Joeki. Daar heb ik waarschijnlijk overheen gekeken. Maar nu heb ik dat hoofd veranderd.
Ook grote wijzigingen kunnen nog plaatsvinden. Het inkleuren gebeurt pas op het laatste moment en tot dan heb je de tijd om veranderingen aan te brengen. Als het even mogelijk is moet je het natuurlijk vermijden, want het houdt wel op. Maar soms gebeurt het.

Eric De Rob

JW: Eric De Rop, de zoon van Edward, inkt momenteel een verhaal van *Suske en Wiske* dat voor een vakantieboek bestemd is. Hij inkt ook *De Geuzen*. Hij heeft net een album voltooid en is dan ook een paar kilo's afgevallen...
EdR: en is een zenuwinzinking rijker...
JW: Ja, dat wel. Hij inkt niet de normale *Suske en Wiske*-reeks, maar wel de promotiereeks. Bij de *Suske en Wiske-Infostrips* gaat hij in sommige gevallen ook de tekeningen in potlood verder uitwerken.
EdR: Deze plaat heb ik al een beetje uitgewerkt, maar eigenlijk doet Eugeen Goossens dat. Hij is de man die full-time *Suske en Wiske* in de inkt zet. Voor dit geval hebben ze een beroep op hem gedaan om de 'luft', de vage potloodtekening in blauw, te maken. Dan werk ik die verder uit in gewoon potlood voor ze geïnkt worden. Dit zijn uitzonderlijke verhalen van *Suske en Wiske*, omdat het bijkomende produkten zijn. De man die de normale verhalen tekent, Paul Geerts, wil ze er niet bijnemen en dus wordt dat buitenshuis gedaan, als het ware.

Eric de Rop

Dus van deze tekeningen heb je alleen potloodschetsen in blauw aangeleverd gekregen?
EdR: Op de figuren zelf na. Eugeen heeft alle hoofdpersonen al geïnkt. Maar als er haast bij is dan doe ik dat ook wel zelf. Verder doe ik de achtergronden en de bijfiguurtjes.

De eigenlijke Suske en Wiske*-reeks wordt dus nog helemaal in Kalmthout gemaakt?*
EdR: Paul Geerts maakt het scenario en de potloodtekening. En dan gaat het naar Eugeen Goossens, die als zelfstandig tekenaar verbonden is aan Studio Vandersteen, hij inkt de strip dan.

Is er een duidelijk verschil te zien, tussen de verschillende inktingen?
EdR: Ja, voor ons, die er nauw bij betrokken zijn, is het wel te zien. Voor de massa, het lezerspubliek, zal het met enige goede wil wel te onderscheiden zijn, maar niet zo dat het storend gaat werken. Daarvoor ligt het te dicht bij elkaar op één lijn. De Vandersteen-lijn.

U gebruikt altijd een pen voor het inkten?
EdR: Soms durf ik wel een viltstift te ge-

Edward (l) en Eric de Rop (r.) resp. Jerom en reclame Suske en Wiske

bruiken, maar meestal inkten we met een pen. De Vandersteen-lijn, de klare lijn, kun je het beste bereiken met zo'n fileerpen.

Nooit met een penseel?
EdR: Die gebruik ik alleen om zwarte vlakken in te dekken. Maar dan nog niet zo veel, want dit papier, de gladde Schoeller, is niet zo geschikt voor penseel. Wanneer je het potlood gaat afgommen dan veeg je de inkt er gemakkelijk af.
Ik heb nog een eigen, bescheiden serietje, voor het vakantieboek en daarin werk ik met viltstift en penseel. Maar dat heeft ook niets meer met de Vandersteenlijn te maken. Want voor de Vandersteen-reeksen geldt: alles met de pen.

Ik zie dat je aldoor met de blote hand op je tekening leunt. Pakt de inkt daar nog wel?
EdR: Vandersteen zelf tekent met een heel zwart, vet potlood. Dat ligt hem het beste. En als je zijn tekeningen moet inkten dan glij je daar met je pen op uit. Vandaar dat ik dan Ossegal, een ontvettend middel, bij mijn inkt doe. Dan pakt de inkt beter.
Hij werkt zijn tekeningen ook zo gedetailleerd uit, dat is zo prachtig getekend. Maar je glijdt er gewoon op uit. Wanneer je die na het inkten gaat afgommen, gom je soms 40% van de inktlijnen weg. Maar dan gebruiken we dus Ossegal.
Dat laatste *De Geuzen*-album is een gigantisch werk geweest. Dat is in een zeer korte tijd klaargestoomd. Het was heel gedetailleerd getekend. Over het inkten van één pagina deden we 10 tot 12 uur en dat was nog heel snel. Dat terwijl ik over deze *Suske en Wiske*, waar ik de decors en de bijfiguren moet uitwerken alvorens ik kan gaan inkten, maar zo'n 7 tot 8 uur voor een pagina nodig heb. Maar op zo'n *De Geuzen*-pagina staat ook twee tot drie keer zoveel tekenwerk.

Peter Koeken

JW: Peter Koeken, van de serie *Tits*, doet alles zelf. Het scenario, de potloodtekeningen en het inkten. Alleen het letteren doet iemand anders. En zoals u ziet kun je bij Vandersteen niet alleen grijze haren krijgen, je kunt ze ook verliezen.

U maakt heel gedetailleerde potloodschetsen, voor u het in inkt zet?
PK: Ja, ik werk het eerst vrij nauwkeurig uit.

Maar dit gaat zeer tot in details, zoals het helemaal zwart maken van de ramen...
PK: Dat komt omdat ik graag de zwarte en de witte vlakken tegen elkaar af zien, alvorens ik het in inkt ga zetten. Dat vind ik vrij belangrijk. En omdat ik ook Ossegal bij mijn inkt doe levert dit geen problemen op bij het inkten... Want wat Eric zegt is zeker waar. Je zit aldoor met uw handen, die toch iets bezweet zijn, over het papier te wrijven. Daardoor wordt dat papier een beetje vettig en Ossegal helpt daar goed tegen.

Peter Koeken/tekenaar Tits

Het scenario is ook al getekend?
PK: Daar maak ik meteen een bladoverzicht van. Daarna ga ik dat uitwerken. Het is heel arbeidsintensief en er komt veel zweet aan te pas.

Hoelang doet u over een pagina?
PK: Per week doe ik twee pagina's. Het heeft ook geen zin om sneller te gaan werken, want dan wordt de voorsprong te groot. De produktie zit dus onder een dagstrip, want daarvoor moet je drie pagina's in de week maken.

Anita

JW: Anita lettert alle strips die hier gemaakt worden. Vroeger hadden ze daar een monnik voor, maar wij hebben liever Anita. Ze tekent ook wel eens decors voor *Jerom*. En ook voor *Suske en Wiske* heeft ze wel eens wat getekend. Komt zij op de cover van *Stripschrift*?
Wie weet...
A: De letteringen voor alle Vandersteenstrips zijn allemaal gelijk. Overal worden dezelfde letters voor gebruikt. Blokletters, kapitalen voor de bijschriften en cursief voor de gesproken tekst.

Vind je het maken van die uitroepen niet vervelend? Daar zit veel werk aan.
A: Nee, dat doe ik graag, daar kunt ge iets van uw eigen in leggen. Dat is plezant.

Zo zijn ze nu bij Studio Hergé bezig met het letteren van stips per computer. Maar dat heeft toch iets mechanisch.
JW: Je kunt nu ook al inkleuren met een computer. Of zelfs *tekenen* met een computer. *Robbedoes* publiceert binnenkort de eerste, met een computer getekende strip uit. Een realistische strip die volledig met een computer getekend is.

Hannelore Vantieghem

JN: Hannelore kleurt in, dat is duidelijk. Ze is nu bezig met een pagina van *Bessy*, maar ze heeft ook *De Geuzen* ingekleurd. Maar ook wel eens *Suske en Wiske*. Verder kleurt ze *Rode Ridder*, *Jerom*, noem maar op.

Wat kleur je zelf het liefste in? Natuurgetrouw met diepte, of platte kleuren?
H: Het liefste strips met natuur. Water, bomen en struiken. Dat doe ik het liefst. Ik doe *Jerom* ook, maar dat komt wel op de tweede plaats. Ik doe ook veel liever kleurschakeringen dan platte kleuren. De *Rode Ridder* bijvoorbeeld vind ik heel prettig. Daar ben je niet aan het inkleuren, maar eigenlijk aan het schilderen. Mijn voorkeur gaat ook echt naar het realistische genre...

Inkleurstudio Vandersteen

Op dit moment wordt Wauters weggeroepen. Een afspraak met een kleinzoon van Vandersteen die stripwerk komt aanbie-

Anita/letteraarster alle series

den. We worden verwezen naar de inkleursters van Vandersteen, die eveneens bij De Standaard gehuisvest zijn. We worden vier dames gewaar en duizenden potjes verf. We zetten het gesprek over in kleuren voort...

Als ik het goed zie wordt dit allemaal heel plat ingekleurd.
Ja, inderdaad. Maar de kleuren worden wel heel anders zodra de lijnfilm er overheen zit. Ik ken het verhaal ook nog niet helemaal. Ik moet nog een stuk inlopen, omdat ik voor *De Geuzen* heb gekleurd. Dat moest in de stijl van Breughel, maar deze strip komt in *TV-Express*.
Het inkleuren is ook niet zo makkelijk. We kunnen namelijk niet aan één stuk doorwerken. Vandaar dat je dan vaak moet opschrijven welke dingen je die en die kleur hebt gegeven. En dan nog zul je zien dat dat dan net in de volgende aflevering niet meer voorkomt.

Komen er strenge instructies van de tekenaars, wat kleur betreft?
Nee, dat niet. Ze geven er wel documentatie bij. Deze viskes moeten zo natuurgetrouw mogelijk, dus hebben ze er documentatie over bijgedaan.

Je hoort vaak dat kleuren bij het drukken er anders uit komen te zien dan ze eigenlijk zijn. Houden jullie daar rekening mee?
Ja, die kleuren verschillen altijd wel iets. We proberen daar wel rekening mee te houden. We hebben pas nog een probleem gehad bij *De Geuzen*. Dat moest in de stijl van Breughel worden ingekleurd, dus geen felle, maar juist donkere kleuren. Toen we de drukproeven van het eerste katern kregen bleken de kleuren af te wijken. Die afwijking is niet altijd naar één richting. De ene keer is het iets te blauw, terwijl het in een volgende album weer wat te rood is. En ook al probeer je er dan rekening mee te houden, dan nog lukt het niet altijd.
Je kunt er ook wel ongelukkig van worden. Dan heb je dat zo mooi ingekleurd en dan... Maar ach. Iemand die niet zelf ingekleurd heeft merkt dat niet eens.

Ziet de tekenaar voor het gedrukt wordt de inkleuring nog?
De tekenaar komt wel eens kijken en dan zegt hij wel eens: 'Deze kleur zou ik nog een beetje zus en die een beetje zo doen'. Bij *De Geuzen* zijn de bladzijden regelmatig naar Vandersteen zelf gegaan ter goedkeuring.

Maar valt er nog iets te veranderen, als er zo'n aanwijzing komt?
Een donkerder kleur kun je er altijd overheen zetten, want plakkaatverf is een heel dekkende verf. Anders moet je er eerst een laag wit overheen doen. Je krijgt dan wel een dikke laag.

Hoe lang doe je gemiddeld over het inkleuren van één plaat?
Vroeger moest je twee pagina's per dag inkleuren. Of er nu weinig op stond of veel: Ze moesten af! Maar tegenwoordig doen we 8 pagina's per week. De verhalen worden nu veel drukker.

Dat zijn er nog heel veel. Acht pagina's per week?!
Ja, maar de planning is altijd van tevoren gemaakt. We zijn nu bezig voor het boek dat in juli uitkomt. Ten opzichte van de fotograveur en drukker is de planning al gemaakt. Want zowel de fotograveur, die de kleurscheidingen maakt, als de drukker moeten een bepaalde tijd krijgen. Wij kunnen daar nog wel eens een beetje mee schipperen. Dan heeft de fotograveur wat minder tijd, maar de tekenaars zitten helemaal vast aan het schema, want die platen moeten in de krant. Desnoods moeten ze gewoon in het weekend doorwerken.

Hannelore Vantieghem/inkleurster van o.a. Rode Ridder

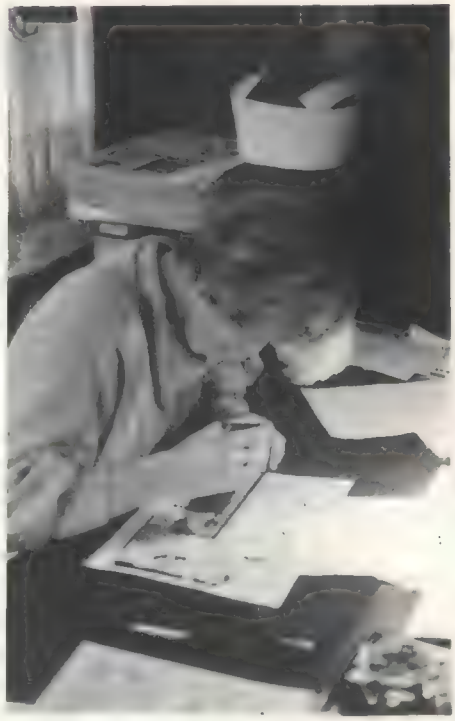

Anita/letteraarster alle series

Halen jullie wel eens tekenfouten uit de tekening?
Ja, maar omgekeerd ook. Het gebeurt wel eens dat we gewoon een heel been vergeten in te kleuren en op den duur merk je dat zelf niet meer op. Iemand die niet constant op die blauwdrukken heeft gezeten merkt dat veel makkelijker. De lezers merken dat soms wel eens en schrijven dat dan.

Als ik het goed zie werk je kleur voor kleur af?
Gewoonlijk begin ik altijd met de luchten. Daarna pas de struiken. Andersom zou veel lastiger zijn, want dan moet je steeds tussen die blaadjes schilderen. Daarna werk je gewoon van de lichte, naar de donkere kleuren toe.

Die blauwdruk is trouwens maar heel dun en golft behoorlijk. Zit er geen aluminium meer in, om het te verstevigen?
Nee, dat was vroeger zo. Tegenwoordig zit er een laagje plastic onder. Maar zoals je ziet laat dat heel snel los en dan bubbelt de blauwdruk alle kanten uit. Dat oude materiaal werkte veel mooier.

Onbekend werk van Uderzo

door Ton van 't Hof

Tijdens een snuffeltocht door vader's werkkamer viel mijn oog op een Tanguy en Laverdure-achtige strip. Het bleek een inderdaad door Uderzo getekend kort 2-pagina

ZO GEBEURDE HET...
EEN KLEINE PATROUILLE BEREIDT EEN AANVALSOEFENING VOOR...
WE DOEN EEN RAKETAANVAL MET EEN SNELHEID VAN 500 NOEUDS. DOELWIT IS DE BOSWACHTERSWONING.
DE PATROUILLE VLIEGT IN FORMATIE OP 600 VOET.
DE LEADER MERKT EEN ACHTERSTAND OP DE TIMING OP.
LEADER AAN ZWART 2, SNELHEID 520 NOEUDS.
DE PATROUILLE BEGINT TE STIJGEN.
DOEL OP 12 UUR. WE ZIJN ER BIJNA.
DE TWEE KISTEN GAAN IN DUIKVLUCHT, DIE STIJLER IS DAN NORMAAL.

verhaal te zijn, gepubliceerd in het Franse vliegveiligheids-magazine 'Sécurité des Vols' (no. 61, april 1964), uitgegeven door – en alleen verspreid binnen de Franse Luchtmacht. Naspeuringen leverde nog een strip op van Uderzo's hand, getekend in 1963 en gepubliceerd in hetzelfde blad (publicatie-datum onbekend).
De twee verhalen hebben een vliegongeval tot onderwerp (waarschijnlijk waargebeurde incidenten, zoals gebruikelijk in dit soort magazines) en zijn ter lering speciaal bedoeld voor vliegers.
Hoeveel van deze strips Uderzo heeft gemaakt is mij niet bekend.

DE LEADER KOMT IN SCHIETPOSITIE...
DOOR DE TE LAGE DUIK-VLUCHT KAN HIJ DE BOMEN NIET MEER ONTWIJKEN...
...ONDANKS EEN VER-WOEDE POGING.
LEADER AAN ZWART 2, IK HEB 'T GE-HAD!
DE PILOOT IS GEWOND EN HET VLIEG-TUIG IS ONBESTUURBAAR GEWORDEN.
ZWART 2 AAN LEADER; IK HAAL JE IN. JE HELT NAAR RECHTS OVER!
NA EEN LAATSTE CHECK
PARAMETERS ?
IK GA SPRINGEN!
...IS DE PILOOT GEDWON-GEN TE SPRINGEN...
WANNEER JE BEZIG BENT MET SCHIETEN KAN DE FASCINATIE VOOR HET DOEL DODELIJK ZIJN... TREK OP TIJD OP!
UDERZO. 64.

PAS OP...

OP ZEKERE DAG STIJGT EEN ALS SERIEUS BEKEND STAANDE PILOOT OP.
VLIEG JIJ MEE? IS ALLES GEREED?
JA./ WE KUNNEN GAAN./

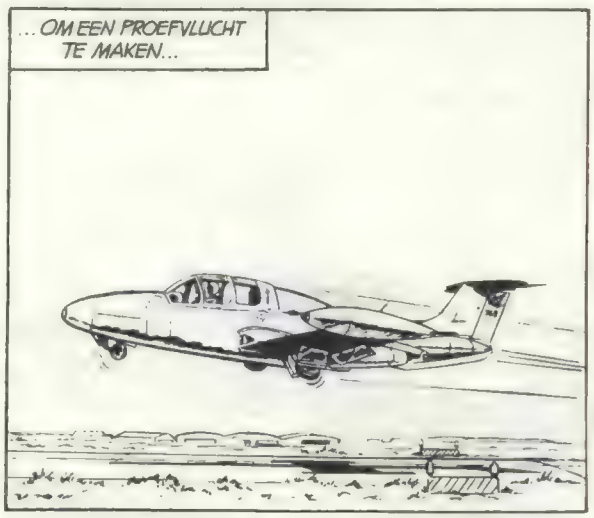
... OM EEN PROEFVLUCHT TE MAKEN...

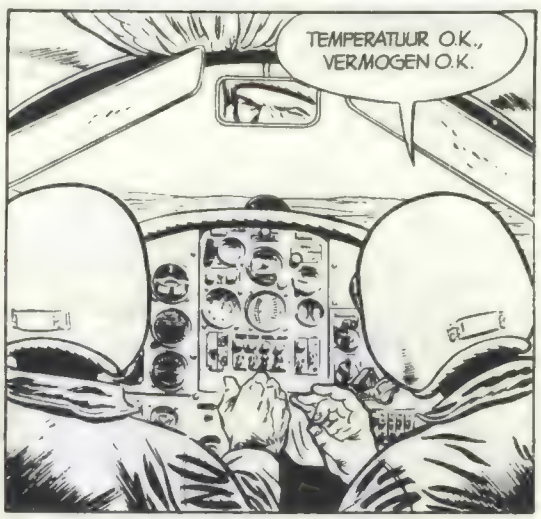
TEMPERATUUR O.K., VERMOGEN O.K.

ALS DE PROEVEN BEEINDIGD ZIJN...
KLAAR./ MAAK 'NS EEN RONDJE, IK HEB DAAR VRIENDEN WONEN./
PRIMA./

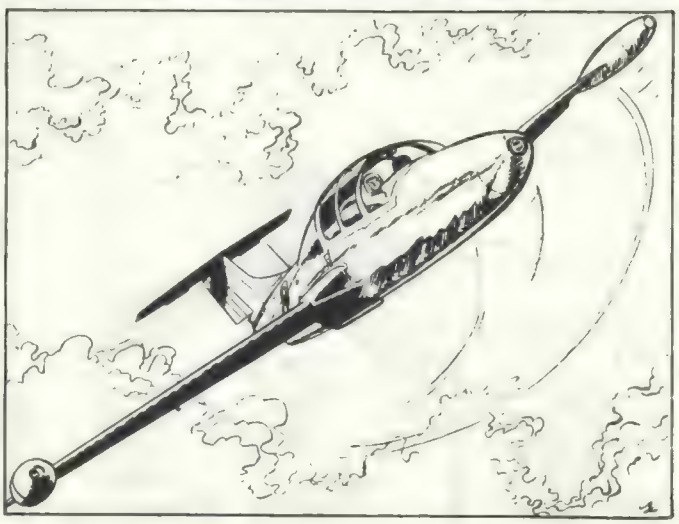

DE VERLEIDING IS GROOT...
KIJK, DAAR IS HET!
DAAR GAAN WE!
ZE VLIEGEN EERST 'N KEER OVER...
MAAR SPOEDIG WORDEN DE DUIKVLUCHTEN GEWAAGDER!!
TOEN...
PAS OP, DIE KABELS!
HET ONVERMIJDELIJKE ONGELUK HEEFT TWEE DODEN TOT GEVOLG.
TCHAC!
EN ONDANKS DAT ZE ALS SERIEUS BEKEND STONDEN, WAS ÉÉN KEER GENOEG...
ONGEDISCIPLINEERDHEID IS DODELIJK.!!

Strips & strips

Meningen en boekbesprekingen verschillen.
Om een beter beeld te krijgen of tot een objektiever oordeel te kunnen komen is het belangrijk om meerdere meningen over hetzelfde onderwerp te kennen. Daarom wil Stripschrift in de toekomst sommige boeken door meerdere mensen laten recenseren.
Het eerste boek is *Strips & strips*. Hier volgen de besprekingen van Ruud Booms en Baldi Dekker jr. en de mening van Jos Wouter en de reaktie van de samenstellers.

72 BETERE STRIPS OP EEN RIJTJE
Onderstaande striplijst heeft zeker niet de bedoeling volledig te zijn. Het is een beperkte keuze uit het aanbod van de betere strips.
De vermelde prijzen zijn de prijzen die wij betaalden in een stripwinkel, begin 1985.
De leeftijdsaanduidingen bij elke strip genoteerd zijn niet bindend. Zij geven enkel een richtlijn aan.
AGENT 212
* Plaatselijk verkeer
* Verboden inrit
tek. Daniël Kox
scen. Raoul Cauvin
Rondbuikig, sympatiek, sullig, goedhartig ... is de plichtsbewuste en overijverige wijkagent.
De gags, uitgesponnen over 1 tot 4 blz., zijn geestige scenes uit het dagelijks leven van niet alledaagse agent. Sarcasme op een gevoelige manier, soms ...
Plezierig getekend.
Humor voor jong en oud.
Uitgever: Dupuis / leeftijd: 8 jaar
KLETTERBANGBRÔÔMPAF

Striponderzoek door 'Jonge Gezinnenaktie'

door Baldi Dekker jr.

In het kader van de *Jonge Gezinnenaktie* heeft de Belgische 'Bond van Grote en van Jonge gezinnen' een onderzoek gedaan naar het verschijnsel strip. Dat ging niet helemaal van harte, zo proeven we uit het voorwoord van de voorzitter van de werkgroep: Freddy de Nert. Voor de resultaten van dit onderzoek hield de stripwereld haar hart vast.

Omdat kinderen geholpen moeten worden het betere stripverhaal te waarderen, heeft de 'Raad van Advies' van de 'Jonge Gezinnenaktie' een werkgroep gevraagd een studie aan het fenomeen strip te wijden. Want, zo lezen we in het voorwoord: 'Als ouders praten over kinderboeken, dan spreken zij uiteraard over het "echte" lees- en vertelboek. Toch wordt als het ware automatisch aandacht gevraagd voor het stripverhaal. Goede strips zijn spijtig genoeg vrij zeldzaam. De vraag van veel jonge gezinnen: 'Bestaan er goede stripverhalen en hoe herken je ze?', was de aanleiding voor dit onderzoek.
De studie omvat de diverse aspecten van de stripwereld. In het eerste hoofdstuk wordt uitgelegd wat strips eigenlijk zijn. Dat doet de werkgroep aan de hand van een aantal citaten uit woordenboeken en encyclopediën. Om de ontwetende ouders een beeld te schetsen van de vele soorten strips, worden in een volgend hoofdstuk een aantal genres ten tonele gevoerd. Aan

de hand van een plaat van striptekenaar Eddy Ryssack wordt vervolgens uitgelegd hoe het maken van een strip in z'n werk gaat. De in het onderzoek beschreven methode is waarschijnlijk om wille van de duidelijkheid tot 'evangelie' verklaard, maar gaat zeker niet op voor alle tekenaars.
Na een hoofdstuk over de geschiedenis van het beeldverhaal, komen we bij het belangrijkste en tegelijkertijd meest omstreden deel van het onderzoek: 72 'betere' strips op een rij.
De werkgroep beperkt haar onderzoek tot die stripalbums, die in de periode 1981 tot 1984 werden uitgegeven. Daarnaast heeft de werkgroep zich een tweede beperking opgelegd. Zoals de onderzoekers in de inleiding op dit hoofdstuk zelf al constateren, zullen 'belanghebbende partijen' die tweede beperking niet erg plezierig vinden. De meest populaire Vlaamse stripseries, zoals bijvoorbeeld *Suske en Wiske, Nero, Jerom* en dergelijke, werden niet in het onderzoek betrokken. Deze series zijn, volgens de Bond, per definitie erg commercieel en worden in een hoog tempo gemaakt. Daardoor zijn de tekeningen niet altijd keurig uitgewerkt, wordt er slordig met de taal omgesprongen, is het verhaal vaak érg ver gezocht en het scenario af en toe slecht uitgebouwd, aldus de onderzoekers.
Commerciële strips bestaan soms veel te lang en er verschijnen verhalen die het lezen nauwelijks waard zijn. Een typisch voorbeeld van zo'n 'slepende ziekte' is de reeks *Jerom*. Jarenlang werden er van deze serie nèt iets te veel albums verkocht om onrendabel te zijn en dus bleef Jerom in het zog van de populariteit van de *Suske en Wiske*-reeks jaren 'stuntelig' optreden.
De werkgroep concludeert dan ook dat de klassieke vooroordelen tegen strips soms een (heel klein) beetje waar zijn, waar het deze series betreft.
De kriteria waarop de 72 'betere' strips zijn getoetst, beslaan maar liefst 7 pagina's. Het voert te ver om alle kriteria hier te bespreken (we zouden er dan een hele Stripschriftspecial over uit kunnen brengen), maar een aantal punten kunnen we niet onbesproken laten. Bijvoorbeeld het onderdeel 'kleur'. Daarin wordt gesteld dat strips die aanvankelijk éénkleurig gemaakt worden (en zo in de krant verschijnen) later lukraak worden ingekleurd. Als voorbeeld van slecht inkleurwerk wordt de serie 'Suske en Wiske' aangehaald.
Wie onze reportage over de Vandersteen/Standaard Studio heeft gelezen, weet beter. De strips worden daar weliswaar niet direct ingekleurd omdat de kranten de strip in zwart-wit afdrukken, maar de techniek van het werken met een zogenaamde blauwdruk gaat voor bijna alle strips op. Na een middagje rondkijken op de inkleurafdeling van *Suske en Wiske* heb ik zeker niet de indruk gekregen dat de strips daar lukraak worden ingekleurd. In tegendeel!
Het meest dubieuze onderdeel van het onderzoek is echter de leeftijdsaanduiding, die bij ieder album wordt gegeven. Hoewel de Bond stelt dat deze aanduiding niet bindend bedoeld is, doch als richtlijn gebruikt kan worden, schept zo'n aanduiding toch verwachtingen. Gezien het fikse aantal tegenstrijdigheden kunnen er met recht vraagtekens bij deze aanduidingen gezet worden.
De series *Nick* en *Thorgal* illustreren deze tegenstrijdigheden. In de beschrijving van het album *Slaap lekker, Nick*, lezen we: '...Kan als sprookje gelezen worden door jongere lezertjes...' De adviesleeftijd is 16 jaar. Bij *Thorgal* lezen we in de beschrijving ondermeer '...Ondanks ruwe scènes en veel wapengekletter één van de betere strips...' en '...Een prachtig sprookje voor grote kinderen...' Voor dit album komen de onderzoekers op een adviesleeftijd van 10 jaar! Heel wonderlijk.
Tot slot werd ieder album door een jury van ouders beoordeeld. Hoog scoorden *De Odyssee van Asterix, Kapitein Ryan* uit de reeks *Buddy Longway, Neal en Sylvester* en *Het voorrecht van de slang* van de serie *Jonathan*, alle albums van *Hij die tweemaal geboren werd, Alinoë* uit de 'Thorgal'-reeks en de drie albums van *Yakari*. Opvallend is dat de besproken albums van *Cori, de scheepsjongen, Olivier Blunder* en *Panda* er slecht vanaf komen.
Zonder twijfel heeft de werkgroep dit onderzoek heel serieus aangepakt en er veel werk van gemaakt. Het lijkt mij een oprechte poging om het fenomeen 'strip' onder de aandacht van haar leden te brengen. Door het ontbreken van een belangrijk deel van de populaire strips en het geheel achterwege laten van populaire series als *Suske en Wiske, Kuifje, Buck Danny, Storm* enzovoort en het vermelden van op z'n minst aanvechtbare leeftijdsaanduidingen, valt het te betwijfelen of dit onderzoek een verrijking van de stripliteratur is.

Baldi Dekker jr.

Ruud Booms over ***Strips en strips***

Voor beginneling in stripjungle wel enige waarde

Een brochure (fotokopieën) op A-4 formaat verzorgd door Jonge Gezinnenaktie en Bond van Grote en van Jonge Gezinnen, Troonstraat 125, 1050 Brussel. Een publikatie die tot stand kon komen dankzij leden van de Raad van Advies – Jonge Gezinnenaktie; tekeningen/illustraties Eddy Ryssack. In een voorwoord geeft de voorzitter van de werkgroep Werking, Freddy de Nert, aan dat een studie aan het fenomeen strips is gewijd om kinderen te begeleiden bij het waarderen van het betere stripverhaal. In ongeveer 30 pagina's schetst de werkgroep de geschiedenis van het beeldverhaal, de soorten, hoe een strip tot stand komt en stelt kriteria, waaraan strips moeten voldoen om door de beugel te kunnen. De rest van de brochure wordt gevuld met mini-recensies (ondermeer *Bollie en Billie, Yoko Tsuno en Blauwbloezen*), beoordelingscijfers en brongegevens.
De samenstellers mikken vooral op het vlaamse volk. Er wordt veel aandacht geschonken aan de nestors van het belgische beeldverhaal zoals Hergé, De Moor, Sleen en Vandersteen. Het woordgebruik is daarbij simpel gehouden en de zinsbouw kort. Gezien het kader waarin deze brochure is geplaatst, is het vanzelfsprekend dat de makers slechts kort op de onderscheidene onderwerpen willen ingaan. Dit pamflet, want daar lijkt het nog het meest op, wil (jonge) ouders, die zijn blijven steken bij *'Seduction of the Innocent'* door die zonderling uit de USA, Frederic Wertham, op het smalle pad van het beeldverhaal, en dan vooral het in hun ogen educatieve, brengen en ondersteunen. Als standaardwerk voor strips brengt het niets nieuws. Het heeft als informatiebron voor de beginneling in de stripjungle wel enige waarde.

Ruud Booms

Jos Wouters over 'Strips & strips'

Wat verkondigen die mensen toch allemaal?

In het onderzoeksrapport wordt forse kritiek uitgeoefend op de albums van de 'Standaard Uitgeverij'. De serie *Jerom* wordt een 'slepende ziekte' genoemd; de 'Standaard'-strips worden lukraak ingekleurd; niet keurig uitgetekend en zijn slordig van taal, terwijl de verhalen vergezocht en de scenario's slecht uitgebouwd zouden zijn.

Ja. De 'Bond van Grote en Jonge Gezinnen' hier in Vlaanderen heeft een studie gemaakt van strips. Dat heb ik gelezen. Die mensen zijn niet 'strip-minded', dat is duidelijk. Maar ja. Ze kunnen niet om het fenomeen heen. Al die kinderen lezen strips. Bij hun onderzoek hebben ze de series van de 'Standaard Uitgeverij' buiten beschouwing gelaten, met de vermelding dat dit commerciële series zijn. Dat ligt hen waarschijnlijk niet zo lekker. Blijkbaar kunnen ze er geen oordeel over vellen.
Wat mij verwondert is dat ze bij die series een leeftijdsaanduiding zetten. Nu weet ik niet of u de strip *Thorgal* kent? Ik neem aan van wel. Mag ik u dan eens vragen vanaf welke leeftijd jullie deze strip zien zitten, om te zeggen: 'Dat kun je lezen en je snapt er iets van.'?
Stripschrift: *Nou, zo'n zestien, zeventien jaar?*
Laten we het onderzoek er maar eens op naslaan. Even kijken. Ze hebben dat zo mooi op een alfabetische volgorde gedaan... *Thorgal*: 10 jaar. Jazeker! *Tien* jaar! En hier; *Toenga*: 10 jaar. *Yoko Tsuno*: 10 jaar. Dat kan toch niet? Deze strip van *Yoko Tsunu*: *Prooi en schaduw*, die kon ik nog maar net volgen. Ik vind ze doorgaans heel goed, maar voor 10 jaar en ouder? Nee, sorry hoor!
Nog een paar voorbeelden. *Sarah Spits* van Wasterlain. Een tamelijk geëngageerd verhaal met Afghanistan-toestanden en zo: 10 jaar. *Jonathan*: 12 jaar, net als *Frommeltje en Viola* van Hislaire. En die Indianenverhalen van Derib: *Hij die tweemaal geboren werd*, staan weer op 10 jaar. Dat snap ik helemaal niet. Als je zo'n onderzoek leest dan denk je ook: 'Wat verkondigen die mensen toch allemaal'. Want dit gaat naar al hun leden...

De reactie van de 'Jonge Gezinnenaktie'

Verweer

Een goed journalistiek principe is 'hoor en wederhoor'. Vanzelfsprekend hebben wij de 'Jonge Gezinnenaktie' om een reactie gevraagd, speciaal met het oog op het buiten beschouwing laten van bepaalde series en de door de Bond gehanteerde normen voor de leeftijdsaanduiding. Bea Elskens, één van de mensen die aan de brochure heeft gewerkt, gaf ons een antwoord op deze vragen.

De series *Kuifje, Suske en Wiske, De Rode Ridder, Bessy, Nero* et cetera, werden inderdaad niet opgenomen in de brochure. Vooraleer uit te leggen waarom we dit niet gedaan hebben, misschien eerst een woordje uitleg over de opzet van het ganse projekt. Inderdaad, ik noteer 'projekt', aangezien wij niet enkel een brochure samenstelden, maar eveneens een diaserie en 5 koffers vol met goede stripverhalen aankochten. Met al dit materiaal stappen wij naar onze plaatselijke afdelingen, om er vormingsavonden rond stripverhalen te begeleiden.

Hoofdbedoeling van deze werking is:
a. ouders (en via de ouders ook de kinderen) laten kennismaken met goede, maar minder gekende stripverhalen.
b. ouders een leidraad aanreiken waardoor zij de betere van de minder goede stripverhalen kunnen onderscheiden.

De reden waarom wij hogervermelde stripseries niet opnamen in de brochure kunt u hoogstwaarschijnlijk al raden:
* niet alle albums uit deze serie vinden wij denderend, sommige zijn zelfs ronduit slecht te noemen (hetgeen niet betekent dat er geen hoogvliegers tussen zitten).
* wij veronderstellen dat de meeste van deze succes-reeksen gekend zijn bij ons publiek (dit bleek trouwens uit een kleine – zij het niet-representatieve – steekproef, die wij bij een honderdtal kinderen uitvoerden).

Dan de normen in verband met de leeftijdsgrenzen. De 3 bundels uit de serie *Thorgal* die wij bespraken *Alinoë, Drie grijsaards in het land van Aran* en *Het sterrenkind*) katalogeren wij inderdaad in de leeftijdscategorie '10 jaar en ouder'. Deze leeftijdsaanduidingen bij elke strip zijn niet bindend: zij geven enkel een richtlijn aan. Het ene kind is inderdaad het andere niet. Het zijn tenslotte de ouders zelf die oordelen wat hun kind aankan en wat niet. De leeftijdsaanduidingen werden echter pas aangebracht nadat minimaal 4 volwassenen en enkele kinderen de strip gelezen hadden en nadat ieder verhaal aan een uitgebreide diskussie onderworpen was.
Daarenboven is het niet zo dat een kind dat niet alle 'pointes' uit een stripverhaal snapt, dit verhaal niet zou kunnen smaken. *Asterix* leert ons wel beter.

Kees de Boer binnenkort in 'Eppo/Wordt Vervolgd'

Striptekenen doe ik voor de lol

door Baldi Dekker jr.

Binnenkort maakt Kees de Boer met de strip *Max Laadvermogen* zijn entree in het stripweekblad *Eppo Wordt Vervolgd*. Dan zal het grote publiek eindelijk in de gelegenheid worden gesteld om kennis te maken met deze talentvolle, 21-jarige striptekenaar.
Mijn eerste kennismaking met Kees de Boer vond plaats op een stripdag in Hoorn, op een sneeuwige januari-dag in 1983. Kees kwam daar heel verlegen binnen stappen met een vuilniszak onder z'n arm, waaruit hij de prachtigste strippagina's te voorschijn toverde. Sindsdien staat Kees hoog genoteerd op mijn lijst van favoriete striptekenaars en het is me dan ook een groot genoegen hem aan u te mogen voorstellen.

Invloed

Zijn eerste serieuze poging tot striptekenen deed Kees al op 9 jarige leeftijd. Na de middelbare school ging hij naar de Grafische School in Amsterdam, waar hij al snel in contact kwam met twee jongens die bezig waren een amateurstripblad op te richten, dat *Crash* ging heten. Kees ging voor het blad tekenen en kwam al snel in de redactie terecht.
Kees de Boer, een striptekenaar die graag experimenteert, leerde al experimenterend dat je voor het inkten van een tekening ook een penseel kunt gebruiken. Die techniek bleek hem goed te liggen. Maar ook van contacten met striptekenaars, die Kees voor Crash interviewde, leerde hij veel. 'Bij Jan van Haasteren zag ik voor het eerst van mijn leven een originele strippagina', vertelt Kees. 'Dat vond ik echt prachtig en daar heb ik ook een heleboel van geleerd. Zo kwam ik er bijvoorbeeld achter dat je je pagina's veel groter moet maken dan dat ze worden afgedrukt'.
Onze kennismaking op de stripdag in Hoorn had tot gevolg dat we besloten met Barend Lammes een samenwerkingsverband voor free-lance tekenaars op te zetten, dat onder de naam *Studio Visioen* van start ging. De eerste klant die zich aandiende, het *Noord-Hollands Dagblad*, is van groot belang voor de ontwikkeling van Kees geweest. Bij toerbeurt tekenden Barend en hij iedere dag een cartoon. Dit groeide uit tot een serie die ruim twee jaar lang onafgebroken in de krant verscheen. 'Je leert heel snel grapjes verzinnen. Dat ging steeds makkelijker. Om een uur of elf 's morgens belde je de redactie om naar het belangrijkste nieuws uit de krant van de volgende ochtend te vragen. Daarop moest je dan snel een grap verzinnen en 's middags om twee uur gaf je de tekening aan een buschauffeur mee, die 'm in Hoorn afleverde. De volgende ochtend stond de cartoon in de krant en dat werkte heel stimulerend'.
Kees ging ook voor het – inmiddels helaas ter ziele gegane – amateurstripblad *Coyote* tekenen. Via dat blad is hij eigenlijk bij *Eppo Wordt Vervolgd* terechtgekomen, vertelt hij. 'Peter de Smet zag mijn tekenwerk in *Coyote* en ging daarmee naar de *Eppo*-redactie. Via een toenmalige redacteur, Meerten Welleman, ben ik in contact geko-

HOE KOMT U ERBIJ, MENEER DEKKER, DAT IK MIJN HOOFDPERSOON GEÏN-SPIREERD ZOU HEBBEN OP 'N BESTAAND PERSOON ?
IETS BESTELLEN HEREN ?!

Enkele van de cartoons die Kees dagelijks voor het Noord-Hollands Dagblad maakte.

ZAKENVROUWEN IN OPMARS
OMZET 198
STOFZUIGEN, RAMEN LAPPEN, PLANTEN WATER GEVEN EN AFNEMEN, HEREN !!!
EN ALS U ME NU ALLEEN WILT LATEN, IK BEN BEZIG !!!
JAWEL!, MEVROUW DE DIRECTRICE !!

men met Wilbert Plijnaar, die me daarna een half jaar begeleid heeft.
Wilbert illustreerde al een paar jaar de 'Zijn er nog vragen'-rubriek in *Mickey Maandblad*. Op een gegeven moment belde hij op dat hij ziek was en onmogelijk de rubriek kon illustreren. Hij vroeg me of ik dat voor één keer zou willen doen en zei dat er *f* 300,— voor zou krijgen. Ik was zó enthousiast dat ik het wel voor niets had willen doen! Het was de eerste keer dat ik iets voor een stripblad maakte en dan nog wel in kleur. Ik zat vreselijk in de zenuwen en heb die pagina wel drie keer overgedaan. Het was als een eenmalige 'noodsprong' begonnen, maar een maand later belde Wilbert weer op. Sindsdien doe ik steeds die rubriek.
Al toen ik kennis maakte met Wilbert, had hij een idee voor een vrachtwagenstrip. Die zou 'Max Laadvermogen' gaan heten en samen met Peter de Wit had hij er al wat opzetjes voor gemaakt. Ze vroegen of ik dat verhaal zou willen tekenen. Over de twee proefpagina's was de redactie van *Eppo* enthousiast. Ik kreeg toestemming om de strip te gaan tekenen, alleen was er geen verhaal. Daar zouden Peter en Wilbert voor zorgen, maar die lieten verstek gaan. Wilbert was met nog 1001 andere dingen bezig en Peter had ook zijn eigen werkzaamheden.
Er is toen een advertentie in *Striprofiel* geplaatst voor scenarioschrijvers. Van de meer dan 100 reacties die deze oproep opleverde, was alleen die van Jan Schrijver bruikbaar. Hij heeft inmiddels het eerste verhaal van *Max Laadvermogen* af. Nu ik nog.

HOORN TEGEN RAAMPROSTITUTIE
HI HI HI HI HI !!!
TOCH BLIJF IK VAN MENING DAT 'T AANSTOOTGEVEND IS EN BLA BLA.....
BLACK METAL RAVIN
KEES 84

Arnhem

Kees de Boer werd in Lutjebroek geboren en is dan ook een echte Westfries. Een jaar geleden verhuisde hij vrij plotseling naar Arnhem, bijna de andere kant van Nederland. 'Ik liep al een tijdje rond met het plan te verhuizen, alleen had ik nog niet gekozen naar welke plaats. Arnhem was één van de drie mogelijkheden. Ik kende Gerard Leever en wat andere tekenaars van *Studio Arnhem*. Op een dag belde Gerard dat er hier een kamer vrij was. In het weekend ben ik gaan kijken en een paar weken later woonde ik er. Ik heb er nog geen spijt van.
In het begin kwam Gerard nog wel eens bij mij op m'n kamer werken, net als Frans Leenheer die ook op deze etage een kamer heeft. We noemden ons *De Neefjes*. Het was geen studiootje of zo, maar gewoon met z'n drieën tekenen, lachen.... We hebben er natuurlijk wel het één en ander van opgestoken, want dat bij elkaar zitten, daar leer je enorm van. Het inspireert je.
Een tijdje geleden hebben Gerard, Frans en ik samen aan een twee pagina's tellend reclamestripje voor de zuivelfabriek *Coberco* gewerkt. Gezamelijk hebben we het verhaal bedacht en de lay-out vastgesteld. Frans heeft het verder uitgewerkt. Van samen aan een gewone strip werken is het nog niet gekomen, maar ik denk dat we dat toch een keer gaan doen. Zo zou ik graag een keer een scenario schrijven. Daar heb ik nog helemaal geen ervaring in en ik zou het dolgraag willen leren. Het zou leuk zijn dat met z'n drieën te doen, dan kun je ideeën uitwisselen. Gerard komt de laatste tijd echter veel minder, nu zijn vriendin en hij naar een nieuwbouwwoning in Arnhem-zuid zijn verhuisd.
Sinds ik een jaar geleden naar Arnhem kwam, werk ik aan het eerste *Max Laadvermogen*-verhaal. Hier in Arnhem begon ik een heel ander leven. Je komt op eigen benen te staan en krijgt er een hoop vrienden bij. Daar komt nog bij dat ik heel lang over een pagina doe. Eén pagina kost me ruim acht werkdagen. Ik hoop dat binnenkort terug te kunnen brengen tot vijf werkdagen, want bijna twee weken aan één pagina besteden is veel te lang.
Toch zal ik de strip *Max Laadvermogen* altijd alleen blijven maken. Het is voor mij ondenkbaar dat ik die strip samen met een andere striptekenaar zou gaan tekenen, want dan wordt het een productiestrip. Striptekenen doe ik voor de lol. Als het me om geld te doen was zou ik alleen reclamewerk maken.
Toen ik aan 'Max' begon, heb ik me voorgenomen er geen productiestrip van te maken. Ik zit gewoon vreselijk mijn best te

doen op ieder plaatje en als ik er niet helemaal tevreden over ben, dan doe ik het over. Op een gegeven moment moet ik de pagina's wel naar de redactie sturen, anders blijf ik er aan doorprutsen en gaat de spontaniteit verloren. Ik had wel verwacht dat de strip niet vlug klaar zou zijn toen ik er aan begon, maar dat het zó langzaam zou gaan... Maar ik heb geen zin om het af te raffelen, ze moeten maar wat langer wachten.
Het is tegenwoordig echt zo'n trend om snel veel pagina's te produceren, zodat je veel geld verdient. Die gedachten aan geld spelen vandaag de dag bij sommige tekenaars een veel belangrijker rol dan het leveren van een goede strip. Nu wil ik natuurlijk ook weer niet beweren dat ik bezig ben een goede strip te maken, maar ik doe er tenminste mijn best voor'.

Reclamewerk

Voor beginnende tekenaars staat er bij *Eppo* een vast tarief van *f* 450,— per pagina. Vandaar dat tekenaars die lang over een pagina doen, om rond te komen 'bijklussen' in de reclamewereld. Zo ook Kees de Boer.
'Dat reclamewerk heeft wel een hele slechte invloed op jonge tekenaars. Wanneer talentvolle, beginnende tekenaars al snel reclameopdrachten krijgen, verdienen ze geld als water en ontwikkelen ze hun tekenstijl niet meer. Ze verdienen zo makkelijk geld, waarom zouden ze nog iets aan hun tekenstijl veranderen? Dergelijke tekenaars gaan ook nooit meer strips tekenen. In de reclame verdienen ze zo *f* 4.000,— in de maand. Dat halen ze met strips nooit. Veel mensen denken dat striptekenaars net als reclametekenaars ontzettend goed verdienen, maar als je als beginnend tekenaar bij *Eppo* komt, staat er een vast tarief per pagina. Dát krijg je. Of je nu een goede strip maakt of maar wat aanrotzooit, of je een pagina in twee dagen maakt of in twee weken, het bedrag per pagina blijft gelijk. Wanneer je meer aandacht aan de kwaliteit van je strip besteedt en er dus meer tijd in steekt, betekent dat automatisch dat je veel minder verdient. Het reclamewerk komt weliswaar ook niet zomaar aanvliegen, maar zo nu en dan krijg ik een opdracht en daar kan ik dan weer een paar maanden van leven. En zolang ik niet in een duur huis woon....
Naast *Max Laadvermogen* doe ik ook andere dingen. Die 'Zijn er nog vragen'-rubriek in *Mickey Maandblad* bijvoorbeeld. Met Jan van Die ben ik bezig met een kort verhaaltje van vier pagina's, over een leraar die geterroriseerd wordt door zijn leerlingen. Het grappige daarvan is dat het voor Jan van Die sterk autobiografisch is, want hij is zelf leraar geweest. Die strip probeer ik in een wat eenvoudiger stijl te tekenen dan *Max Laadvermogen*. Een beetje geïnspireerd op het werk van Wilbert Plijnaar en Peter de Wit, van wie ik overigens een grote fan ben.
Het is nog niet zeker of we er een serie van maken. Jan van Die ziet het wel zitten om meer verhaaltjes te schrijven, maar *Max Laadvermogen* neemt zoveel tijd in beslag dat ik toch niet meer dan één zo'n verhaaltje in de twee maanden zou kunnen maken'.

Eppo Wordt Vervolgd

'Wilbert Plijnaar heeft een tijdje voor *Eppo* tekenaars begeleid. Nieuwe, jonge tekenaars die op de redactie werk lieten zien, kwamen meteen bij Wilbert terecht en werden enige tijd door hem begeleid. Dat ging hartstikke goed! Er vielen natuurlijk wat mensen af. Nu hebben ze binnen de redactie niemand meer die jonge tekenaars begeleidt. De hoofdredacteur, Peter van Leersum, is geïnteresseerd in strips, maar hij kan niet dezelfde begeleiding geven die Wilbert een half jaar geleden gaf. Dat is ontzettend jammer. Er is kennelijk geen geld meer voor.
Ze proberen het nu wat te ondervangen door dat amateurstripblad *Yech* over te nemen. Het moet een soort kweekvijver voor *Eppo* worden en het heeft al één tekenaar opgeleverd: René Uilenbroek. Dat is een veelbelovende tekenaar. Wilbert begeleidt bij *Yech* ook wel weer mensen, maar hij is er niet meer zo bij betrokken als een half jaar geleden binnen *Eppo* zelf.
Op zich is het heel positief dat een commercieël denkende uitgeverij als Oberon een aanzienlijk bedrag in zo'n amateurstripblad steekt. Vóór de tijd dat Wilbert jonge *Eppo*-tekenaars ging begeleiden, werd tegen ze gezegd: 'Kom over een half jaar maar weer eens terug'. Nu staan er stripte-

Enkele van de schetsen voor een onderwereldfiguur, die in de strip Max Laadvermogen meespeelt.

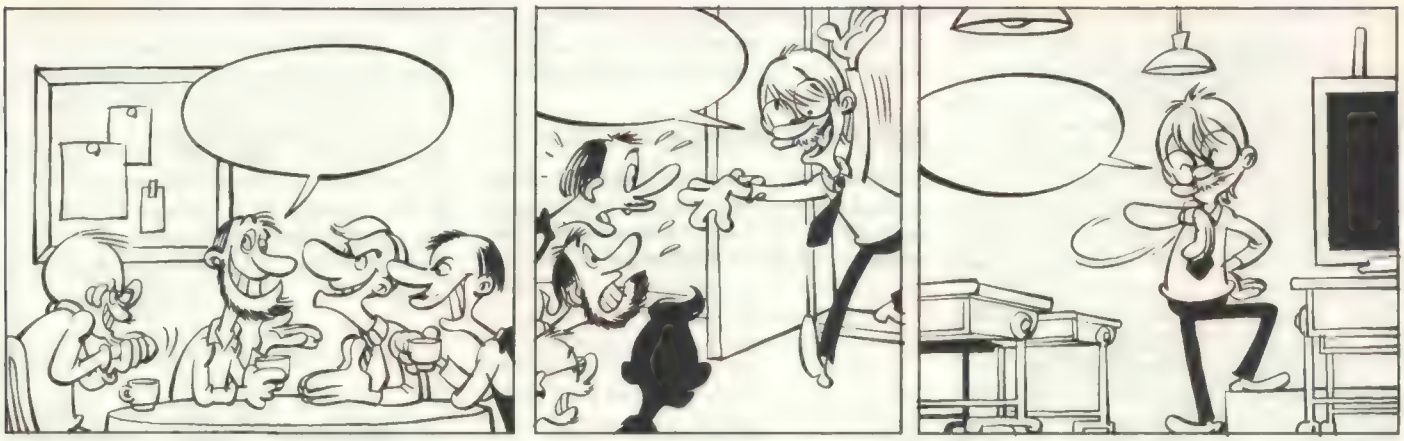

De strip over een door leerlingen geterroriseerde leraar, die Kees met Jan van Die maakt.

kenaars in *Yech* die zo in een professioneel stripblad zouden kunnen publiceren. Neem een tekenaar als Erik Heuvel. Die is hardstikke goed. Zijn stijl past volgens mij niet in *Eppo*, maar wel in het maandblad *Wordt vervolgd*.

Je zit in Nederland met het probleem dat er eigenlijk maar één stripweekblad is: *Eppo Wordt Vervolgd.* Wie daar qua stijl niet in past, valt buiten de boot.

De verkoop van *Eppo* loopt steeds meer terug. Ze zitten nu op een oplage van om en nabij de 75.000 exemplaren, terwijl ze in de begintijd over de 200.000 zaten! Bij Oberon hebben ze een houding van 'De verkoop van het blad loopt sterk terug, maar dat ligt aan de 'vergrijzing' van de samenleving, aan de televisie en aan computers, waarin kinderen tegenwoordig meer geïnteresseerd zijn'. Volgens mij zit het 'm daar niet in, want ze hebben ieder hun eigen markt. Het één bijt het ander niet.

Kijk je daarentegen naar de nieuwe strips die de laatste tijd in *Eppo* verschijnen, dan is dat ronduit treurig. In de tijd van Jan van Die en Wilbert Plijnaar stonden er gewoon goed strips in het blad. De serie *Omni* bijvoorbeeld, met dat verhaal *20.000 millirem onder zee*, is helemaal een initiatief geweest van Jan en Wilbert.

Ik vind het vreselijk jammer dat een redactie zich door een schaarste aan goede tekenaars genoodzaakt ziet 'opvulstrips' te plaatsen. Ze zouden weer teams moeten uitzenden om nieuwe tekenaars op te sporen en die te begeleiden. Dat is het enige dat ze kunnen doen om weer wat kwaliteit in het blad te krijgen. Want als er meer kwaliteit in het blad stond, zouden meer mensen het kopen.

Daarnaast heeft de albumverkoop een negatieve invloed op de bladenmarkt. Kinderen kopen liever een compleet album, mooi gedrukt en gebonden, dan dat ze drie of vier losse afleveringen in een weekblad kopen'.

Tekenfilm

In zijn nog maar korte carrière heeft Kees de Boer ook al eens aan een tekenfilm meegewerkt. In 1984 maakten de tekenaars van *Studio Visioen* op verzoeke van de stichting *Socutera* een tekenfilm van vijf minuten over het werk van een gehandicaptenvereniging. Zeven maanden werkten ze om de 7.500 beeldjes te vullen, maar het resultaat was er naar. De film, die overigens *Pro Deo* gemaakt is, kreeg in het kader van de jaarlijkse *Socuteraprijs* een eervolle vermelding bij de beste uitzendingen van dat jaar.

Daarnaast voltooide Kees vorig jaar zijn deel van het illustratiewerk aan het boek *Reportage: tekenfilms maken*, dat over het maken van tekenfilms gaat. Zou hij misschien liever aan een tekenfilm willen werken dan aan een stripverhaal?

'Wilbert is druk bezig met een tekenfilm. Hij vroeg me of ik er aan wilde meewerken, want ze hadden decors nodig. Het lijkt me heel leuk weer aan een tekenfilm te werken, maar nu wil ik al mijn tijd in strips steken. Misschien over een paar jaar weer. Ik geloof namelijk niet dat strips en tekenfilm samengaan. Of je bent 100% met strips bezig, of je zet je helemaal in voor tekenfilms. Wat je wel naast het strip maken kunt doen is illustreren. Zo zou ik dolgraag nog eens een serie kinderboeken illustreren. Maar dat komt allemaal nog wel. Het illustreren van *Reportage: tekenfilms maken* vond ik hardstikke leuk om te doen. Ik heb er een hoop van geleerd. Met ecoline omgaan bijvoorbeeld. Ik was helemaal vrij en kon naar hartelust experimenteren met allerlei materialen'.

Striptekenschool

Er is in Nederland nog steeds geen vakopleiding voor striptekenaars, zoals we in een eerder nummer van *Stripschrift* opmerkten. Hoe zou Kees de Boer tegen een 'school voor striptekenaars' aankijken? En wie zouden er volgens hem op zo'n school moeten gaan doceren: striptekenaars of tekenleraren?

'Een school voor striptekenaars lijkt me te gek! Maar of zoiets te realiseren is? Wanneer het zou lukken is dat echt heel leuk. Het enige dat je momenteel hebt is die tekencursus van Henk Kuijpers bij de LOI. Die is bedoeld als 'hobby-cursus', maar het is een stap in de goede richting.

Ik zou zo'n school zien als een gewone studio, waar ervaren striptekenaars in één ruimte werken met talentvolle, jonge collega's Daarnaast zou je bekende striptekenaars kunnen vragen om bijvoorbeeld eens in de maand als gastdocent op te treden. Daar zie ik meer in dan dat er een tekenleraar voor de klas gaat staan vertellen hoe je een strip moet tekenen, want er is een wereld van verschil tussen een striptekenaar en een tekenleraar.

Vroeger tekende ik alleen één paginagrappen en cartoons en dan alleen nog maar als ik weer iets bedacht had. Ik begon

bij het eerste plaatje en zag wel waar ik uitkwam. Pas nadat ik Wilbert Plijnaar had leren kennen kwam ik er achter dat striptekenen echt een vak is. Een leuk vak, dat wel. De kunst is je helemaal in de wereld van je strip te verplaatsen. Het striptekenen is veel meer dan die ene pagina vol poppetjes. Daar zou een striptekenaar als gastdocent je veel meer over kunnen leren dan een tekenleraar.
Niet iedere striptekenaar zou geschikt zijn om als gastdocent op te treden. Martin Lodewijk bijvoorbeeld wel. Die geeft ook regelmatig lezingen op scholen. Zoiets zou ik nooit kunnen, vertellen hoe iemand een strip moet maken. Ik kan ze wel vertellen hoe ik een strip maak. Dat ik van het scenario een geschetste lay-out maak en die in het groot uitwerk met potlood. Op de lichtbak trek ik die schets over, met lichtblauw potlood op een nieuw vel, en dat vel ga ik inkten. Maar als ze me zouden vragen hoe je met een penseel moet inkten, dan kan ik dat hooguit voordoen.
Dat is dan alleen nog maar de technische kant van het striptekenen. Wilbert heeft mij geleerd dat je helemaal in het karakter moet kruipen van het stripfiguur dat je bedenkt. Je moet precies weten hoe z'n karakter in elkaar zit en hoe hij in een bepaalde situatie reageert. Dat is waar het om gaat.
Tegenwoordig heb ik daar nog niet zoveel mee te maken omdat ik de verhalen niet zelf schrijf. In de toekomst zou ik graag zelf mijn verhalen willen schrijven. Je krijgt dan een veel hechtere band met je strip en dat maakt het veel leuker. Dan kun je echt in dat wereldje stappen. In dit geval is dat betrekkelijk eenvoudig, want *Max Laadvermogen* speelt zich af in het heden. Samen met Frans heb ik al een keer zitten 'brainstormen' over een verhaal van 'Max' dat zich in de Rotterdamse havens zou moeten afspelen. Het kan nog wel vijf jaar duren voor ik er aan toe kom, maar ik wil dolgraag scenario's leren schrijven.'

Max Laadvermogen

De entree van *Max Laadvermogen* in *Eppo Wordt Vervolgd* is elke keer weer uitgesteld, maar als ik genoeg pagina's heb zal de strip in september van start gaan. Ik werk er echt naartoe en om de eerste dertig pagina's af te hebben, heb ik mezelf dead-line's opgelegd – waar jij me nu overheen zit te helpen –.
Sinds ik op mijn nieuwe adres woon begin ik ook een soort regelmaat te krijgen. Echt stipt ben ik nog niet, maar ik probeer zo rond een uur of elf te beginnen en werk dan tot half twee 's nachts door. Tussendoor doe ik natuurlijk van alles. Afwassen, eten, boodschappen doen, film kijken, noem maar op. In mijn eerste huis hier in Arnhem had ik nog helemaal geen regelmaat. Inmiddels heb ik wat meer ervaring in het 'op eigen benen staan' en dat maakt een heel verschil. Mijn aanpassing aan het 'vrije leven' viel mee, want ik ken tekenaars die zich het eerste half jaar helemaal plat zopen en alleen maar lol maakten. Hier ga ik wel vaker uit dan in Lutjebroek, maar dat komt omdat ik daar helemaal geen vrienden had en om nu alleen ergens naar toe te gaan... nou nee.
De hoofdpersoon, de vrachtwagenchauffeur Max Laadvermogen, komt in het begin niet vaak voor. Je ziet hem alleen in de eerste twee pagina's en daarna komt hij vier, vijf pagina's lang niet meer in beeld. Vandaar dat ik hoop dat de redactie de eerste keer meteen vijf of zes pagina's plaatst. Daarna kunnen ze dan weer teruggaan naar twee pagina's per week.
Als inmiddels de formule van *Eppo* nog niet gewijzigd is, want daarmee zijn ze ook in de weer. Ze proberen van alles om de oplage weer op te krikken. Ik denk dat het eerste verhaal nog wel in *Eppo* komt. Zolang zal het blad nog wel blijven bestaan.

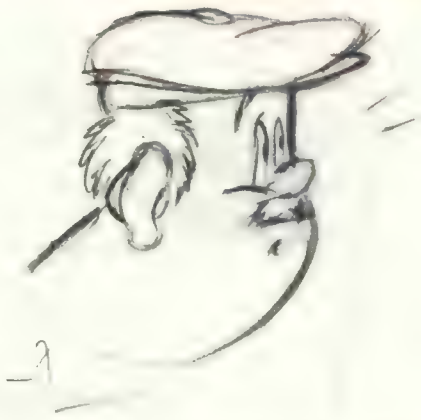

Daarna wordt het twijfelachtig. Er gaan geruchten dat ze er een maandblad van willen maken, wat ik erg jammer zou vinden. Een weekblad is toch onmisbaar. Je hebt kans dat *Eppo* ophoudt te bestaan en dat bijvoorbeeld een jaar geen stripweekblad is. Misschien dat er daarna weer wat enthousiaste mensen zijn die zeggen: 'Kom op jongens, we gaan iets proberen'.
Van de samenwerking tussen *Eppo Wordt Vervolgd* en het televisieprogramma *Wordt Vervolgd* merk ik niets, behalve dat er iedere week een verschikkelijke advertentie van Peekel in de *Eppo* staat. Ik had van die samenwerking veel meer verwacht. Er was indertijd bijvoorbeeld aangekondigd dat ze samen wedstrijden zouden gaan organiseren. Ze zouden in dat programma ook best wat meer aandacht aan *Eppo* kunnen besteden.
Het zou goed zijn als er een écht stripprogramma op televisie zou komen, want *Wordt Vervolgd*, of *Avro's Jeugdclub* zoals het tegenwoordig heet, draait meer om tekenfilms en dergelijke. Han Peekel is ook niet echt in strips geïnteresseerd en weet er weinig vanaf. Op één van die clubdagen heeft hij mij een keer gevraagd voor een interview in het programma. Later bleek dat hij dacht dat er van mij al albums verschenen waren. Ze belden toen terug dat ze me waren nagegaan en dat ze me helaas niet konden interviewen, omdat ze geen gekleurde plaatjes in beeld konden brengen. Ik was allang blij, want ik had het net willen afzeggen. Zoiets is niks voor mij. Ik zit liever thuis met een kop koffie, achter mijn tekentafel'.

-1-

Pagina 15

1 Hmm!.. Dit kan niet anders! Het is duidelijk dezelfde wagen! maar .....

2 ....wie steelt er in vredesnaam zo

3 Zullen die lui hierbinnen er iets me

4 Ik zal er in iedergeval m'n grote l schijnen!

5 Denk je werkelijk dat 't helpt? Z Ik ha doet.... zonden de mieren zijn?

6 Tuurlijk! ..en wat je tussen mist de colliers, naar het buiten

7 COLLIERS?... GIJZELAARS? Dit ruikt naar afgewerkte olie!

8 Als ik mijn deel binnen heb, kan ik wens in vervulling laten gaan Eindelijk m'n eigen....

9 ..Lucifer fabr.. Wel verdomm

10 VLUG!.....GRIJP DIE KERE

11 Allemachtig! Het is alles

12 O..O Het wordt tijd om de leen VOL GAS!

Kees de Boer staat bekend als een uitzonderlijk trage tekenaar. Maar àls hij een tekening aflevert, dan is het een goede. Laten we eens een kijkje in de keuken van Kees de Boer nemen, waar een nieuwe aflevering van 'Max Laadvermogen' bereid wordt...

Jan Schrijver, Kees' scenarist, stuurt van ieder pagina een geschreven tekst (-1-). Om zich een beter beeld van de pagina te kunnen vormen, werkt onze tekenaar dit om tot een geschetste pagina op klein formaat (-2-). Vervolgens komen we aan een zeer bewerkelijke fase: het maken van de schetsen. Gezien het grote werkformaat (36 bij 48 cm) worden pagina's in twee delen gemaakt. Na eindeloze voorstudies en krabbeltjes op overtrekpapier krijgt de pagina zijn definitieve vorm. Deze schets (-3-) hoeft alleen nog maar geïnkt te worden.

Je mag Kees gerust een perfectionist noemen. Het woord 'compromis' kent hij niet. Wanneer hij niet 100% tevreden is, wordt de hele tekening overnieuw gemaakt. Tegen de tijd dat de definitieve pagina (-4-) het licht ziet, puilt de prullenbak uit van alle afgekeurde tekeningen....

-4-

MAX LAADVERMOGEN
-2-
VROÂR
HAHAHA
HAHAHA
HAHAHA
?
HAHAHA
FLAP!
15A
15B
-3-
430627
INDUNEL!
17
12

Geslaagde overname serie

Tome en Janry adopteren Robbedoes en Kwabbernoot

In het NRC Handelsblad van 24 januari 1986 is een artikel te lezen van P. Hans Frankfurther, waarin deze (op persoonlijk titel en dus zeker niet namens Het Stripschap) de mening verkondigt dat er een team te formeren zou moeten zijn, dat de avonturen van Heer Bommel en Tom Poes zou kunnen voortzetten. Los van het feit of Marten Toonder hier ooit toestemming voor zou geven – ik maak mij sterk van niet – zou ik het diep betreuren als dit zou gebeuren.

De Bommel-serie is beëindigd op een hoogtepunt, nu Toonder heeft besloten van zijn welverdiende rust te gaan genieten. De serie verhalen is met het huwelijk van Heer Bommel met mejuffrouw Doddel gecompleteerd en laten we nu alsjeblieft geen kunstgrepen proberen uit te halen om het leven van de serie te rekken. Dat zou de kwaliteit van de verhalen en daarmee ook de serie niet ten goede komen.

Een voorstander van het adopteren van series ben ik niet te noemen. Deze rubriek zou inmiddels onder de naam *Uitzonderingen bevestigen de regel* kunnen verschijnen. Laatst schreef ik al een ode aan de nieuwe Buck Danny-tekenaar Francis Bergèse en nu moet ik alweer bekennen dat een serie op een geslaagde manier is overgenomen. Daarmee doel ik dan op Tome en Janry, die onlangs hun vierde *Robbedoes en Kwabbernoot*-album voltooiden.

Aan *Robbedoes en Kwabbernoot* hebben in de loop der jaren een groot aantal tekenaars en scenaristen gewerkt. De lijst met de auteurs van deze reeks in de Matlacatalogus, omvat maar liefst *zestien* namen. Jijé, Franquin; Greg, Will, Jidéhem, Roba, Gos en Peyo, om er maar een paar te noemen. Bij de vervaardiging van het twintigste album, *De goudmaker*, heeft Franquin samengewerkt met Jean-Claude Fournier en de serie aan laatstgenoemde overgedragen. Fournier maakte 8 albums (*Tembo Taboe* is een bundeling van oude, korte verhalen van Franquin). Toegegeven, er zaten wat zwakke verhalen tussen, maar door de bank genomen waren de albums van Fournier een succes.

Toen deze echter stopte met de reeks waren voor de handhaving van de naamsbekendheid van het blad Robbedoes nieuwe avonturen van *Robbedoes en Kwabber-*

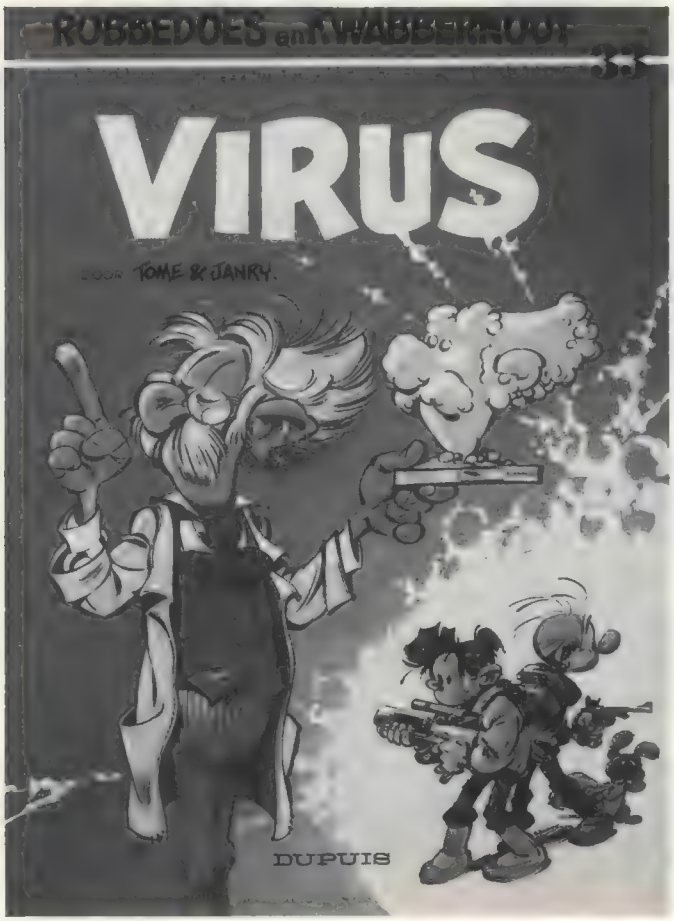

De vier albums van 'Robbedoes en Kwabbernoot', die door Tome en Janry vervaardigd zijn.

noot onontbeerlijk. Nic Broca en Raoul Cauvin kwamen op de proppen. De laatste had zijn sporen als scenarist verdiend en zou, zo redeneerde men kennelijk, de serie tot aller tevredenheid kunnen voortzetten. Het tegendeel bleek waar. Cauvin had het zo druk met zijn andere series dat hij zich geen tijd gunde een degelijk scenario te schrijven. De drie albums die dit duo produceerde, *De koudegordel, De zwarte doos* en *De stiltemakers*, vormen door het statische tekenwerk van Nic en de zwakke scenario's van Cauvin een waar dieptepunt in deze serie. Hun opvolgers, Tome en Janry, maken gelukkig verhalen die wel leesbaar zijn.

Wie zijn Tome en Janry eigenlijk? Tome werd in 1957 te Brussel geboren, als Philippe Vandevelde, terwijl Janry (Jean-Richard Geurts) in Jadotstad, het huidige Lisaki, in de voormalige Belgische kolonie Katanga het levenslicht zag. Naar aanleiding van problemen in de kolonie, verhuisde het gezin Geurts naar het Belgische land en kwam in Brussel terecht. Janry ging tekenlessen volgen aan de Brusselse kunstschool, waar hij Tome tegen het lijf liep. Ieder jaar werd de school bezocht door Dupa, die er het werk van de leerlingen beoordeelde. Dat van Tome en Janry viel kennelijk in de smaak, want na enige tijd is er sprake van een samenwerking met Dupa. Drie jaar later, in 1980, bezoekt ons tweetal de redactie van het weekblad *Robbedoes*, waar ze een kans krijgen. Met een serie spelletjes maken ze hun entree in het blad. Al in 1982 stelden ze zich kandidaat voor de overname van *Robbedoes* en *Kwabbernoot*. Na wat proefpagina's werden ze in de gelegenheid gesteld wat korte verhalen te tekenen. Die vielen in de smaak en van 4 pagina's per aflevering, groeiden ze naar 8, 14 en tenslotte naar verhalen van 44 pagina's.

Van deze lange verhalen verscheen onlangs het vierde, *De komeet van de tijd*. Dit album gaat over Aurelius van Rommelgem, een nazaat van graaf Pancratius van Rommelgem. In de verre toekomst heeft Aurelius een manier gevonden om door de tijd te reizen. Zijn theorie luidt dat iemand met de juiste uitrusting een sprong door de tijd kan maken, zolang de komeet van de tijd (Halley) in de buurt van de Aarde is. Hij brengt deze theorie in praktijk en komt met zijn toestel in de buurt van het kasteel van Rommelgem terecht, waar Robbedoes en Kwabbernoot tijdens de afwezigheid van de graaf op het huis passen.

De reden voor Aurelius' sprong in de tijd ligt op milieu-technisch vlak. In de XXIe eeuw, waar hij vandaan komt, dreigt door vervuiling en roofbouw geen bos over te blijven. Vandaar dat de nazaat van de graaf in onze eeuw zaden wil verzamelen om over te brengen naar zijn tijd om daarmee een totale ontbossing te voorkomen. De benodigde zaden blijken in Palomie te liggen en gelet op de ervaring die onze helden met dit land hebben, zien ze zich genoodzaakt met Aurelius mee te gaan.

Deze maakt echter een kleine vergissing, waardoor ze in de XVIe eeuw terecht komen, een tijd waarin de Portugeese bezetters van dit Zuid-Amerikaanse land op niet al te vriendschappelijke voet met de Hollanders staan, met alle gevolgen van dien. Een erg leuk verhaal dat bij de fans van *Robbedoes en Kwabbernoot* zonder twijfel goed zal vallen.

In deze rubriek alweer een voorbeeld van een geslaagde adoptie. Robbedoes en Kwabbernoot hebben nieuwe (geestelijke) ouders gekregen en hebben daar weinig of geen nadelige gevolgen van ondervonden. Desondanks blijf ik van mening dat deze uitzondering de regel bevestigd en dat het doorzetten van series door nieuwe auteurs doorgaans niet wenselijk is.

Baldi Dekker jr.

MONSTER van ANDREAS

Redactie en lezers van Stripschrift kozen **Rork** van Andreas tot **het beste stripalbum van 1984**.
Ter gelegenheid hiervan en ter gelegenheid van de Strip-3-daagse maakte Andreas het verhaal **MONSTER**.

In **MONSTER** paart Andreas op zijn onovertroffen manier realistische details aan abstrakte vormen en wreedheid aan humor.

Oplage 1000 ex.
Formaat 16 × 24 cm.
Stofomslag.
Prijs *f* 9,90

Te bestellen door overmaking van *f* 9,90 plus *f* 1,60 aan portokosten op postgiro 209948 tnv Stripschrift Zeist.

VONK UITGEVERS

postbus 420
3700 AK ZEIST

DE TEKENAAR VAN RORK

NIEUWS

NIEUWSREDAKTIE:
BALDI DEKKER JR.

Tentoonstelling over computergrafiek en -animatie
DIGITALE BEELDEN

In het Bonnefantenmuseum te Maastricht was tot 1 juni de tentoonstelling 'Digitale beelden' te zien. Deze tentoonstelling die over met de computer vervaardigde kunst, in de vorm van tekeningen en animaties ging, werd 3 mei jongstleden door minister Deetman geopend. Wellicht hadden sommigen verwacht dat minister Brinkman van WVC de expositie zou openen, maar door het educatieve karakter van de tentoonstelling viel de eer te beurt aan zijn collega van Onderwijs en Wetenschappen.

Na een welkomstwoord van Ir. Schlösser, de uitvoerend bestuurder van het Bonnefantenmuseum, werd minister Deetman in de gelegenheid gesteld het openingswoordt uit te spreken. Daarin merkte hij op dat de combinatie van een kille rekenaar als de computer met een impulsieve kunstenaar op het eerste gezicht vreemd lijkt. 'Want is er een grotere tegenstelling denkbaar dan die tussen de "grote" Appel, die naar eigen zeggen maar wat "aan rotzooit" en de kleine Apple die met een pijnlijke nauwkeurigheid de meest verfijnde patronen uittekent?', aldus de minister.

Teneinde het publiek voor te lichten omtrent technische ontwikkelingen en de betekenis en gevolgen daarvan in economisch, cultureel en maatschappelijk opzicht, kondigde de minister de oprichting van de stichting *Publieksvoorlichting voor Wetenschap en Techniek* aan. Deze onafhankelijke stichting zal met de steun van de overheid de activiteiten van anderen op dit terrein moeten ondersteunen en daarnaast ook zelf voorlichtingsactiviteiten moeten opzetten. Die voorlichting acht hij hard nodig vanwege de snelle veranderingen op technologisch gebied.

Het belang van de tentoonstelling was, dat getoond werd dat de computer meer is dan alleen maar een efficiënte machine voor de administraties op kantoren, of als robot in de fabriek. Dat deze ook voor creatieve doeleinden gebruikt kan worden. Voorts was het heel belangrijk dat de bezoekers van de tentoonstelling zèlf creatief met de computer aan de slag konden gaan. 'Zo leert het publiek dat de computer niet langer gevreesd hoeft te worden als een almachtige machine waarnaar de mens zich heeft te voegen, maar dat het een nieuw en krachtig middel tot persoonlijke expressie is met ongekende toepassingsmogelijkheden voor de kunst. De electronische penseel zal de menselijke inspriratie echter nooit kunnen vervangen,' aldus Deetman.

Na zijn toespraak werd de minister rondgeleid door het museum, waarbij hij een indruk kreeg van de diverse toepassingsmogelijkheden van de computer. De film *Picture Gallery* van Moving Picture Company uit Londen is bijna helemaal met de computer gemaakt en handelt over een museumzaal. Daarin staan allerlei voorwerpen opgesteld, die de filmers met behulp van de computer naar voren haalden, om ze vervolgens van alle kanten te tonen. Een heel fraai staaltje van computeranimatie, waarvan de bewindsman duidelijk onder de indruk was.

Een vrolijke noot in de rondleiding was een computeranimatie waarbij een portret kon worden samengesteld uit de gezichten van de lijsttrekkers van de drie grote partijen. Eén van de aanwezigen suggereerde dat dit misschien iets voor de verkiezingsaffiches zou kunnen zijn, daar met de computer de ideale lijsttrekker samengesteld zou kunnen worden.

In een klein bioscoopzaaltje werden een aantal met de computer vervaardigde animatiefilms vertoond. De film *Snoot & Muttle* van Susan van Baerle en Doug Kingsbury wekte de indruk een gewone poppenfilm te zijn, maar aan de produktie was geen pop te pas gekomen. Verder werden er televisieleaders vertoond, als bijvoorbeeld die van de VARA, met het verkiezingspotlood. Er was ook een simulatieprogramma voor straaljagerpiloten, compleet met ontploffingen en andere geluidseffecten, die beangstigend 'echt' waren.

De Akademie voor Beeldende Kunst te Utrecht verzorgde een workshop, die bij de minister goed in de smaak viel. Gelet op zijn toespraak was dat niet verbazingwekkend. De docenten van de ABK hadden hun handen vol aan het publiek, dat de keuze had uit tal van typen computers. De gebruikte apparatuur bestond uit een Acorn BBC, Atari 520st, Commodore Amiga, Philips VG 8235, Sony MSX 2 en een twaalftal Apple Macintosh en Apple IIe computers. Deze laatste waren geladen met een Macpaint-programma; op twee na die over een animatieprogramma beschikten.

Ik bezweek aan de verleiding om achter het apparaat plaats te nemen en ik moet zeggen dat het animatieprogramma heel aardige mogelijkheden had. Het merendeel van het publiek had deze mogelijkheden niet door; wat niet zo vreemd is als je voor het eerst achter een computer zit. De workshop was echter zò in trek dat de zaal zo nu en dan voor het publiek gesloten moest worden, om te voorkomen dat de kleinere bezoekers (en de computers) in het gedrang zouden komen.

Wie meer wil weten over de gebruikte apparatur en de toepassingsmogelijkheden van de computer op het gebied van het ontwerpen en animeren, zou het boek *Digitale beelden* kunnen aanschaffen. Het is samengesteld door Ton Quik en Ad Himmelreich, beiden werkzaam bij het museum. Het boekje telt 48 pagina's en bevat een flink aantal full colour illustraties. Het is voor *f* 12,50 bij het museum te koop. Meer weten? Telefoon 043-251655.

BDJ

De door de Akademie voor Beeldende Kunst verzorgde workshop was bij het publiek erg in trek.

STRIP-TRIP

In 'Het Vrije Volk' en het 'Noord-Hollands Dagblad' van 17 juni jongst leden lazen we over een nieuwe manier om aan strips verslaafd te raken. Superman en de Pink Panter blijken drugsmokkelaars in de meest letterlijke zin des woords. De Westduitse politie deelde mee dat in Nederland kleine stripfiguurtjes (zo'n 7 mm groot) van deze stripfiguren met vloeibare LSD worden besprenkeld en vervolgens naar West-Duitsland worden gesmokkeld. Eén strip-trip is daar verkrijgbaar voor DM 30,—. Wat de prijs in Nederland betreft wachten we op de nieuwe editie van Hans Matla's Stripkatalogus...

LEREN STRIPTEKENEN

Voor degenen die wel willen maar het nog niet kunnen en hen die het al kunnen, maar nog meer willen weten heeft de Volksuniversiteit Amsterdam een cursus 'striptekenen'.
De cursus wordt gegeven door winston Harms – o.a. bekend van 'Loeki de Leeuw'.
Voor meer informatie:
Volkuniversiteit Amsterdam
Herenmarkt 93
1013 EC Amsterdam
tel. 261626 tussen 10.-16. uur.

BLADEN

EZELSOOR

Vorige maand verscheen het meinummer van *Ezelsoor*, de negende editie van het tijdschrift van het Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum en Uitgeverij Zwijsen. In het vorige nummer van *Stripschrift* signaleerden wij een interview met Peter de Smet in het novembernummer van Ezelsoor. We waren toen niet in staat voor het verstrijken van de dead-line informatie te verkrijgen, vandaar dat we er nu wat uitgebreider op terugkomen.
Mariska Hammerstein – hoofdredactrice van Ezelsoor – 'Het is een blad voor kinderen van 10, 13 jaar oud. We willen kinderen laten zien dat lezen prettig is en dat dat op 1001 manieren mogelijk is.'
Over het interview met Peter de Smet vertelt ze: 'Artikelen over strips is geen gewoonte. We hebben niet zoiets als een striprubriek. Wel hebben we strips in elk nummer. Daar Peter de Smet voor de hele eerste jaargang de strip op de achterkant heeft gemaakt, leek het ons leuk om eens "achter de schermen" van een striptekenaar te kijken.'
Naast de strip van Peter de Smet, bevat het blad ook een zeer fraaie strip van Piet Wijn: *Joker*. Het heeft vaag iets weg van het verhaal *Het verborgen dierenrijk* uit de serie 'Douwe Dabbert'. Een jongen, Joker, moet dieren bevrijden van hun onderdrukker, de Boze Geldwolf. In de buurt van het slot van de onderdrukker wordt Joker door een gewapende wacht gevangen genomen. Misleid door de gevulde beurs van Joker, denkt de Geldwolf met een collega van doen te hebben. Door een onachtzaamheid verraadt Joker zichzelf. Hij kan geen hap door z'n keel krijgen, omdat hij steeds aan de in armoede leven dieren uit het dorp moet denken. De Geldwolf laat hem onmiddellijk in het cachot gooien. Hoe het verder gaat kunnen we in het tiende nummer van *Ezelsoor* lezen.
Het blad is tegenwoordig ook in de losse verkoop verkrijgbaar voor *f* 4,75. Een jaarabonnement (10 nummers) komt op *f* 35,— en is te bestellen bij Uitgeverij Zwijsen, Postbus 805, 5000 AV Tilburg (telefoon 013-353635).

WAT TREUZEL JE? WAAROM EET JE NIET? EEN ECHTE GELDWOLF IS GULZIG! DIE EET NIET, DIE SCHRANST! VOOR-UIT, TAST TOE, VRIEND.
IK.. IK. KAN GEEN HAP DOOR M'N KEEL KRIJGEN...

NEMO, THE CLASSIC COMICS LIBRARY

Nemo is en blijft het beste blad over en met strips. Het is voornamelijk gewijd aan de prachtige Amerikaanse krantestrips van voor 1950. Nemo 14 (augustus 1985) brengt een portfolio met *The Decorative Art of George McManus*, een selectie uit zijn Art Deco-tekeningen. Verder een artikel (met herdrukken) over *Moon Mulling* door Frank Willard. Stripschrijver Allen Sanders vervolgt zijn autobiografie. Virgil Partch (Vip) was een cartoonist in de jaren '40 tot '60. Een uitvoerig artikel over hem staat in dit nummer. Eén van de eerste avonturenstrips – nog wel erg komisch – was *Hairbreadth Harry* door C.W. Kahles. Nemo brengt na een kort artikel een uitvoerige herdruk van een sciencefiction-episode van deze strip uit 1924. Erg leuk!
Nemo 15 (oktober 1985). Vooruitlopend op de komplete herdruk van *Dickie Dare* in boekvorm brengt Nema een boeiende episode uit 1934 van deze eerste strip van Milton Caniff. Interessant is het artikel over *Tim Tyler's Luck*, een strip die verscheen onder de naam van Lymen Young, maar steeds door een ander ge'ghosted' werd, zoals door Alex Raymond in 1933. Verder in dit nummer: deel 2 van *Hairbreadth Harry*, stukjes over bekende Europese strips en boekbesprekingen.
Nemo 16 (december 1985) is voor een groot deel gewijd aan de honderdste verjaardag van *Huckleberry Finn*. E.W. Kimble illustreerde de eerste uitgave van dit klassieke boek van Mark Twain. Nemo herdrukt een artikel dat Kimble in 1930 hierover schreef. Van 1918 tot 1928 maakte Clare Dwiggins een aardige strip over *Tom Sawyer* en *Huck Finn*, waarvan in dit nummer een aantal afleveringen worden herdrukt. Een hoogtepunt in dit nummer is de herdruk van een episode van *Baron Bean* uit 1918 door George Herriman, de auteur van *Krazy Kat*. Interessant is altijd de rubriek *Penmen of The Past*, waarin deze keer aandacht wordt gegeven aan de illustrator J.C. Coll. Verder: *The Great European Comic Heroes, Sam's Strip returns* en het slot van *Hairbreadth Harry*.
Nemo kost $3.50 (ca. *f* 14,—).

(DdB)

DE FRANSE BLADEN

PILOTE ET CHARLIE

Pilote et Charlie nr. 2 (avril 1986) Dargaud BP 155 92201 Neuilly sur Seine, France *f* 12,—.
Pilote et Charlie nr.3 (mai 1986).
Een goede combinatie van realistische, semi-realistische en humoristische strips.
Veel vervolgverhalen. Een kleine greep uit het aanbod:
Axle Moonshine, Le Vagabond des limbes (Godard/Ribera); *Kanshi*, een japans avontuur (De Angelis/Saudelli); *Krane le guerrier* (Patrito/Gourmelen); *La mort rouge* (Uderzo/Migeat-Ughetto) en *Philémon – le diable du peintre* (Fred).

Pilote et Charlie nr. 4 (juin 1986) *f* 12.—. Dargaud, B.P. 155, 92201 Neuilly sur Seine, France.
Realisme en humor gaan hand in hand. Dit nummer bevat de bekende strips: La mort rouge (Uderzo-/migeat-Ughetto); Krane le guerrier (Patrito/Goumeren); Axle Moonshine (Ribera/Godard); Pognon's Story (Dimitri) en Philémon (Fred).

VÉCU

Vecu nr. 14 (avril 1986) Ed. Glénat BP 177 38008 Grenoble cedex France *f* 12,50.
De vastgestelde formule. Een mix van vervolgverhalen en rubrieken. Even over de strips. Onder meer aandacht voor: *Les héros cavaliers – perd cheval* door Rouge en Cothias; *Les chemins de la gloire, tôme 2 – un jeune homme ambitieux* door Hulet en Bucquoy.
Voorts vertrouwd werk van Gillon, Hermann, Convard en Adamov.

Vécu nr. 15 (mai 1986)
Ed. Glénat B.P. 177 38007 Grenoble, cedex France *f* 12.50
Special pirates. Rubrieken over onder meer piraterij in de film. Strips: de bekende vervolgverhalen, zoals Les Tours de Bois-Maury (Hetmann); Au nom de tous les miens (Gillon(Cothias); Le vent des dieux (Adamov/Cothias) en Les Héros cavaliers (Rouge/Cothias).

CORTO

Corto nr. 5 (fevrier 1986) Casterman red. 39, rue Madame 75006 Paris France *f* 9,90.
Een iets kleiner formaat, meer strips en toch ook nog plaats voor fraaie reisreportages. De strip: Corto Maltese – La maison dorée de Samashand; Un été Indien (Manara/Pratt); Sinn Fein (Ghigliano/Tomatis) en Le Trésor des Imbalas (Mescola/Baciliero). Voorts l'enfaunez de costo – een fictieve biografie over het leven van Corto Maltease met veel foto's ut het middellandse zeegebied. Een heerlijk kijkblad.

CIRCUS

Circus nr. 96 (avril 1986) Ed. Glénat BP 177 38008 Grenoble cedex France *f* 12,50.
Vervolgverhalen die reeds maanden het gezicht van dit magazine bepalen, onder meer: *Dans l'ombre du soleil – mantel* van Wilson; *Stone* van Duvivier/Bucquoy; *Memory* van Sternis/Cothias en *Le rêve du Requin* van Schultheiss. Vertrouwd werk, vakbekwaam neergezet.

Circus nr. 97 (mai 1986) et Circus nr. 97 bis special pervers
prijs per stuk *f* 12.50. Ed Glénat, B.P. 177, 38008 Grenoble cedex, France.

De uitgever probeert de sexueel geblokkeerde stripliefhebben voor zich te winnen door het publiceren van harde, geweldadigde met sex gelardeerde stripverhalen. Uit de geplaatste strips spreekt vooral de verwrongen blik op sexualiteit van de diverse tekenaars en scenaristen. Vooral in nr.97 bis leeft een iegelijk zich uit in *zijn* (want mannelijk) sexuele voorkeur/afwijking. Slechts een enkel verhaal ontstijgt de grauwe middelmaat. *J.c. retour en exil* – moynot op de realistische toer en boertige humor in een sexpersiflage van Hesmu/Bucquoy. In nr. 97 staan de reguliere strips van Schultheiss, Saudelli, Yslaire en Wilson. Niets nieuws.

Circus nr. 98 (juin 1986)
Ed. Glénat B.P. 177 38008 Grenoble cedex France *f* 12.50
Special sport, un monde foot, foot, foot. Franquin se met à table et Schulteiss les tropiques s'excitent. Behalve de ondertussen overbekende vervolgverhalen en rubrieken één nieuwe stripster aan het circusfirmament, n.l. 'Dan beulle comme un camion, une fille au pays des pornos'. Circus is vanaf dit nummer een aantal centimeters in de breedte en de lengte gegroeid.
Voor de liefhebber van het uitspattende stripwerk een aanrader

Ruud Booms

BOEKEN IN HET KORT

Cargo deel 2 – *De koffer van Boxcalf*; tekst en tekeningen Michel Schetter; uitg. Glénat Benelux *f* 14,90.

Nederlands Oost Indië 1934. Diverse groeperingen, alle opererend met een ander uiteindelijk doel voor ogen, zijn op jacht naar de raadselachtige inhoud van een koffer. Allereerst is daar de Maanprinses, een nymfomane dame, die de kost verdient met piraterij. Om zich sexueel te kunnen ontladen onderwerpt zij zich aan de fratsen van haar bemanning. Een schizofreen wezen. Daarnaast een Europese jonge vrouw, Karine, sans scrupules, die in opdracht van een obscuur personage de koffer tracht te bemachtigen. Dit streven doet haar regelmatig belanden in een vreemde sponde. En dan de rol van de eigenaar van het valies, de sexueel ontwortelde Van Harpar. Welk duister spel hij speelt, onthult hij Karine als zij zich in zijn macht bevindt. Tekenaar Schetter verdient een goed scenarioschrijver. Zelf maakt hij er een chaos van en dat is jammer want dit gegeven verdient beter. Het taalgebruik is hinderlijk kreupel, hetgeen te wijten is aan de abominabele vertaling. De lettering is schreeuwend lelijk. Tekentechnisch is het prima verzorgd. Mooie decors, schitterende dames, zowel gekleed als ongekleed. Dus sexisten opgelet. De voorkeur van Schetter gaat blijkbaar uit naar het uitbeelden van perverse voorstellingen; wel, smaken verschillen. De opgaande lijn die het eerste album kenmerkt, is helaas in het tweede verhaal niet doorgezet. Wellicht gebeurt dat in het derde en afsluitende album.

Ruud Booms

Lo Hartog van Banda/Ben Abas/Dick Vlottes: Martin Evans, *Het Venuskruid*, uitg. Arboris (Uit de Toonder Studio's 7); prijs *f* 9,90.
Gerrit Stapel/Harry van den Eerenbeemt: Martin Evans, *De dreigende zon*, uitg. Arboris (Uit de Toonder Studio's 16); prijs *f* 9,90.

Martin Evans is een curieuze strip: Nederlandse science fiction, die ontstond halverwege de jaren vijftig. In die tijd was het duidelijk, dat succesvolle ruimtevluchten nog maar een kwestie van tijd waren. Wat bemande ruimtevaart precies zou inhouden, was eigenlijk nog onvoorstelbaar, maar door schrijvers van jongensboeken, hoorspelen en populair wetenschappelijke boeken werd daar druk over gespeculeerd. De resultaten daarvan zijn achteraf naïef en vertederend, maar een moderne lezer heeft in dat opzicht gemakkelijk praten.
De eerste drie Martin Evans-verhalen hebben ondanks de uitgebreide science fiction-entourage weinig met dat genre uitstaande. De ruimtebases, raketten, videofoons en drukpakken zijn nogal willekeurig attributen, die niet kunnen verhullen dat Martin Evans een in de ruimte gestitueerde avonturenstrip is. Dat is vooral duidelijk in *Het Venuskruid*, een verhaal over drugsmokkel dat met een locatie op aarde wellicht wat beter tot zijn recht was gekomen. Pas in het laatste verhaal wordt uitgegaan van een typisch science fiction gegeven: een geschifte geleerde vindt Sensorama uit, de Absolute Film zoals het in het verhaal wordt genoemd, een systeem waarbij het publiek willoos en met fatale gevolgen is overgeleverd aan de door acteurs gesimuleerde emoties (een typisch staaltje jaren vijftig-angst, maar dat maakt het verhaal des te interessanter).
Martin Evans heeft drie tekenaars versleten. Ben Abas tekende precies honderd stroken maar kreeg onenigheid met de Toonder Studio's die de strip onder de maat vonden. Het door Abas getekende verhaal valt nu voornamelijk op door de wat onbeholpen poging de hoofdfiguren – en dan vooral de vrouwen – een Hollywood-achtige glamour mee te geven. De strip werd voortgezet door Dick Vlottes, in een gladde stijl die doet denken aan illustraties in de toenmalige damesbladen. Na een onderbreking van een paar jaar werd de strip weer opgevat in 1957, het jaar waarin de Russen de eerste Spoetnik lanceerden. De teksten van de laatste twee verhalen werden geschreven door Harry van den Eerenbeemt; de plots waren van Lo Hartog van Banda, die ook de twee eerste verhalen had geschreven. Tekenaar was Gerrit Stapel, hoewel hij weinig affiniteit had met raketten en ruimtereizen – een strip als Student Tijloos lag hem beter. Toch zien de door Stapel getekende Martin Evans-verhalen er verzorgd en bij vlagen zelfs mooi uit. Vooral de eerste pagina's zijn prachtig, maar later heeft Stapel waarschijnlijk meer haast moeten maken dan goed voor het verhaal was. De figuren zijn met humor getypeerd: van de Sensorama-uitvinder is een fraaie Mefistofeles gemaakt. Aardige, toegevoegde attractie voor de lezer van nu zijn de modieuze jaren vijftig-kapsels.
De twee Martin Evans-albums zijn nog steeds onderhoudende lectuur, maar het boeiendst zijn ze toch als souvenir uit de jaren vijftig, toen ruimtevaart nog een droom was en niet, zoals nu, een nachtmerrie.
Minpunt aan de uitgave is het knullig ingekleurde omslag.

P.v.O.

Parras/Mora: De onaantastbaren, *Lading voor China*, uitg. Dargaud (Collectie Charlie 12); prijs *f* 6,95.

Waarschijnlijk hebben de tekenaar Parras en tekstschrijver Mora *Lading voor China* bedoeld als 'n vlotte avonturenstrip met veel vaart en humor en zijn ze zonder al te veel zelfkritiek aan de slag gegaan. De drie losse verhalen waaruit het album is opgebouwd, proberen tevergeefs de indruk te wekken een samenhangend geheel te vormen. Hoofdpersonen zijn Mark Deveraux, een moeizaam nagetekende Cary Grant, en zijn onleuke *sidekick* Golo Prolurk (die naam alleen al doet het glazuur van je tanden springen). De avonturen spelen zich af aan het einde van de jaren twintig, maar de plots zijn zo

broodmager dat ze de moeite van het navertellen niet lonen. Tekenaar Parras hanteert een maniertje dat op de eerste pagina's nog niet zo in het oog loopt, maar later des te meer. Tekstschrijver Mora gaat blijkbaar uit van de misvatting, dat een verhaal spannend en interessant is als er maar veel in gebeurt. Bovendien hanteert hij het opdringerige soort humor van mensen die zelf het hardst om hun eigen grappen lachen. Toppunt van dit soort jool is een schip dat 'Fockbek' heet... zo'n grap is tekenend voor het niveau van het hele album.

P.v.O.

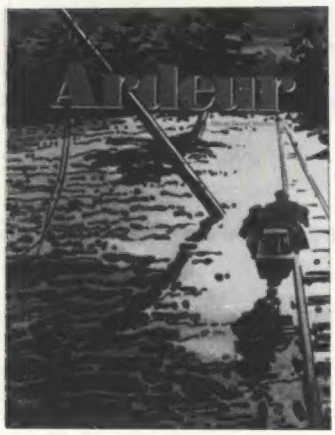

Alex en Daniël Varenne: *Ardeur*, uitg. Arboris (Stripromanreeks 2); prijs *f* 19,95, met harde kaft *f* 29,95.

Ardeur speelt zich af na een grote atoomoorlog. De samenleving is tot een staat van barbarisme teruggevallen. Radio-actieve straling heeft de bevolking lichamelijk en geestelijk aangetast. De piloot Mat Ardeur heeft de strijd in Rusland overleefd en is op weg naar Warschau. Hij heeft de op microfilm gezette bouwtekeningen van de Superflak, een geavanceerde bommenwerper, op zak. Hij reist samen met de boerenjongen Soebag. Hun tocht voert over kaalgebrande, modderige vlakten en door verstikkende bossen. Voortdurend moeten ze op hun hoede zijn. Bendes zwerven rond en gastvrije boerinnen zijn bereid voor een paar laarzen een moord te plegen. In de omgeving van Warschau stuit Ardeur op de Zwarte Orde, een nazi-organisatie die jaagt op de geheimen die Ardeur bij zich draagt. Ook daaraan weten Soebag en hij te ontsnappen en tenslotte komen ze in Warschau aan. Daar eindigt dit eerste deel van een cyclus van vijf verhalen, waarvan het vierde deel, 'Ida Mauz', al eerder werd vertaald. Ook in dit album speelt ze een – zij het geringe – rol.

Ardeur is een indrukwekkend album. De broers Varenne weten hun beeld van een samenleving na de Ramp overtuigend waar te maken. De sfeer van wanhoop, dreiging en waanzin wordt in de sobere zwart-wit tekeningen voelbaar. Zelfs een cliché als een quasi-nazi organisatie weten ze binnen dit verhaal aannemelijk te maken. Hoe paradoxaal het ook klinkt: atoomrampen, radio-actieve straling en schuilkelders zijn de laatste jaren een populair onderwerp gebleken. In strips (*Jeremiah* van Hermann, *Simon van de Rivier* van Auclair), films (*The day after, The China Syndroma, Mad Max*) en zelfs videoclips (*Dancing with tears in my eyes*) van Ultravox, $E=mc^2$ van Big Audio Dynamite). Ardeur ontstond al in 1979. Net als bij *Simon van de Rivier*, waarin de atoomoorlog uitbreekt door gevechten om de schaarse energiebronnen, is echter ook het uitgangspunt van *Ardeur* door recente ontwikkelingen achterhaald: na het ongeluk in Tsjernobyl is het duidelijk dat er geen oorlog nodig is om stad of land naar de nucleaire vernietiging te voeren.

P.v.O.

UITGEVERIJEN

Uitgeverij Oberon is van plan om in het derde kwartaal de navolgende albums uit te geven:

Week	*Album*	*Prijs*
24	Franka, deel 8: 'Ondergang van de donderdraak'	*f* 6,95
	Franka Luxe Uitgave 'De tanden van de draak' deel 1 en 2, inclusief interview met – en schetsen van Henk Kuijpers	*f* 35,–
26	Donald Duck Pocket, deel 29 'Oom Dagobert en de geldkoorts'	*f* 6,95
27	De jeugdjaren van Mickey en Donald, deel 3	*f* 6,95
28	Sjors en Sjimmie, deel 11 '44 smashhits'	*f* 6,95
29	Rob van de Rovers, deel 14 'De harde tegenstander'	*f* 6,95
	Bessie Turf, deel 11 'In geuren en kleuren'	*f* 6,95
30	De 'Alsjemaar bekend' band, deel 1	*f* 6,95
	De beste verhalen van Donald Duck, deel 48 'Donald Duck als... spokenvanger'	*f* 6,95
31	Gilles de Geus, deel 2 'Storm over Dubbeldam en Zustertorens'	*f* 6,95
32	De Generaal, deel 11 'De Generaal ziet er geen gat meer in'	*f* 6,95
	(Ook als hard-cover)	*f* 14,95
33	De Zes, deel 3 'Meisje vermist'	*f* 6,95
	Oom Dagobert, deel 32 'Oom Dagobert en de zeilwedstrijd'	*f* 6,95
34	Storm, deel 15 'De levende planeet'	*f* 6,95
35	Donald Duck Dubbelalbum, deel 11	*f* 8,75
36	Familie Doorzon, deel 9 'De familie Dozo'	*f* 7,95
37	Ukkie, deel 2 'Ukkie beresterk'	*f* 6,95
39	Storm, deel 15 'De levende planeet', hard cover	*f* 14,95

CARTOONS
Ross Thomson
TEKENEN
Bill Hewison
Alle technieken voor het tekenen van cartoons, strips en karikaturen in een serieus boek voor vrolijke mensen.
Gaade Uitgevers
Verkrijgbaar bij boekhandel, warenhuis en speciaalzaak.

RUIL ADV. RUIL ADV. RUIL ADV. RUIL ADV.

Gezocht uitsluitend in nieuwstaat: Donald Duck 1973-1985, Kim 11-14. Jan Hermens, 077-737251

Wie kan mij helpen aan boekjes zoals Kim, Raka, Robbie, Nick e.d. zowel in klein als groot formaat. A.u.b. bellen na 18.00 uur 02247-1786.

Te koop Russ Cochran The Complete Crypt, Vault en Fear voor 1000,— totaal. Tel.: 01820-35603 'savonds.

STRIPWINKELGIDS

DE PRIJSBREKER IN STRIPLAND!

DUBBELMAN

Hilversum-Vaartweg 17

dag. 10-18 uur, do. tot 21 uur
035-234091 bgg. 03465-71142

"DE STRIP-AAP"

STRIPSPECIAALZAAK
IN- & VERKOOP, VERHUUR

KUIPERSDIJK 66
7512 CJ ENSCHEDE
053-305261

Di. t/m vr. 12.00 - 18.00 uur,
za. 11.00 - 17.00 uur, do. koopavond

'PLATENBAR-STRIPWINKEL LEO'

Lange Kerkstraat 32
4461 JJ Goes, telefoon 01100-13194

Stripwinkel Beo
Hopland 15 – Antwerpen
Tel. 03/233.25.36

OPEN ALLE DAGEN
VAN: 10-18 u / zondag: 10-14 u
HOPLAND 15 (BIJ VOGELTJESMARKT)

VOOR ALLE STRIPS:
HAAGSE STRIP SHOP
WAGENSTRAAT 183
2512 AW DEN HAAG
TEL. 070-634115

DE STRIPSPEURDER

Wagenstraat 130
2512 BA DEN HAAG
Tel.: 070-643005

STRIPWINKELGIDS

STRIPBOEKHANDEL

breestraat 22 delft — tel. 015 126097

BUL SUPER

---

stripspeciaalzaak

PIET SNOT

vismarkt 3 utrecht tel. 318472

STRIPWINKEL SNOEK
amsterdam

Oostenburgergracht 69
tel· 020-224680
Gespecialiseerd in stripweekbladen
strips en amk.comics, antiquariaat SF
Nu ook inbindmappen (slechts 7,95 per map)
gironr. 4525295 t.n.v. Strw. Snoek

RICHARD
Rombout-Hogerbeetsstraat 78,
Amsterdam, tel. 020-842923.

STRIP ANTIQUARIAAT.+ STRIPGALERIE PANDA

Frederikstraat 955-959
2514 LJ 's-Gravenhage,
telefoon 070-635950*
geopend di t/m vr van 12 tot 6 uur; zaterdag van 11 tot 5 uur

---

GOBELIJN

oude markt 39 leuven 016/235586

STRIPS

EPPO STRIP & BOEK ANTIKWARIAAT
JOS & MARI HUDDLESTON SLATER
KLEINE BERG 33
EINDHOVEN
TEL: 040-441882

STRIPWINKEL DUMPIE
Nieuwe Rijn 18, Leiden, tel. 071-126404
BESLIST DE GOEDKOOPSTE MET ANTIQUARISCHE PRIJZEN!!
(meestal niet meer dan 60% van de katalogus prijs)

LAMBIEK
Kerkstraat 78, Amsterdam,
telefoon 020-267543

DE JACOBIJN
STRIPWINKEL

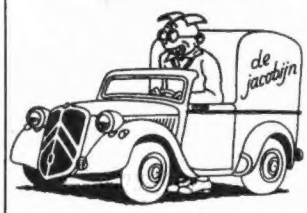

JACOBIJNESTRAAT 10 HAARLEM 023-320782
TE KOOP: ZEEFDRUKKEN
© JOOST SWARTE

ALLE STRIPS IN HARTJE UTRECHT ?
PROBEER DAN MAAR EENS DE ...
STRIP & LECTUURSHOP
OUDEGRACHT 11a hoek VINKENBURGSTRAAT 10 (030) 33 43 57

KAPITEIN ROB

inkoop-verkoop
STRIPS

Geopend
ma t/m vr 12-18 uur, za 11-17 uur
Amsterdam, 2e Egelantiersdwarsstraat 8
TELEFOON: 020 - 22 38 69

DE LEKTUURHAL

*GESPECIALISEERD IN STRIPS

LEEUWARDEN
O/D KELDERS 10
058-30756

HARTJE SHEEK
NWE BURGSTR. 3
05150-15510

HEERENVEEN
DRACHT 100 05130-25092

ROTTERDAMS GROOTSTE STRIPWINKEL & LECTUURHAL

TIJDSCHRIFTENHAL
NOORD
ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
1e MIDDELLANDSTRAAT 110
ROTTERDAM
SCIENCE FICTION
STRIPVERHALEN

Antiquariaat Nillco
oude strips en boeken

Nieuwlandstraat 25, Tilburg
013-431229 – 3 min. v. station
di.-wo.-vr. 12-6, do. 12-9, zat. 11-5

STRIPWINKEL SJORS

SCHEFFERSPLEIN DORDRECHT
078-142012
DAGELIJKS GEOPEND VAN 11.00 UUR T/M 17.30 UUR
ZATERDAGS DE GEHELE DAG
IN & VERKOOP VAN STRIPVERHALEN TEVENS ANTIQUARIAAT.

---

stripwinkel BOES

IN- en VERKOOP VAN STRIPS
Lievevrouwestraat 33-Tel.:01640-59366
4611 JJ Bergen op Zoom

Geopend:	
maandag	13.00-18.00 uur
di.tm vr.	09.00-18.00 uur
	(vrijdag koopavond)
zaterdag	09.00-17.00 uur

WONDERLAND
strips en science fiction
Soembawastraat 54a
1095 XD Amsterdam
020 - 94 35 62